

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มนุษย์มีกิจกรรมที่แตกต่างจากสัตว์โลกอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ เช่น ความรู้ของมนุษย์ มนุษย์มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่มนุษย์รุ่นหลังได้ศึกษาความรู้ที่มนุษย์รุ่น บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต ในด้านความคิด นอกจากมนุษย์ จะเป็นสัตว์ที่มีมันสมองสำหรับที่จะคิด ไตร่ตรอง คำนวณแล้ว มนุษย์ยังสามารถฝึกฝนสมอง และ ความคิดของตัวเอง ด้วยการเข้ารับการศึกษอบรมในสถานการศึกษา ทั้งในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียน หรือแม้แต่ความรู้ และความคิดที่ได้จากประสบการณ์ที่ตัวเองได้รับโดย ตั้งใจและมีได้ตั้งใจ ซึ่งจะมีผลต่อความรู้และความคิดเช่นกัน เมื่อมีการฝึกฝนความรู้และความคิด หรือการกระทำของตัวเองบ่อยครั้งขึ้น บุคคลต่าง ๆ เหล่านั้นต่างก็จะมีทักษะ เฉพาะตัว ซึ่งถือ เป็นความสามารถเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล อันเนื่องมาจากการได้รับการศึกษาของมนุษย์ ดังนั้นการศึกษาจึง เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์มีความ เจริญก้าวหน้ามาจนทุกวันนี้ ด้วยวิทยาการ ต่าง ๆ จนเรียนกันไม่มีวันจบสิ้น แต่ก็มีสิ่งหนึ่งที่เชื่อกันว่าน่าจะเป็นแนวคิด ความเชื่อและเป็น แนวทางในการจัดมวลประสบการณ์ที่เป็นความรู้ให้แก่มวลมนุษย์ทุกระดับการศึกษาไม่ว่าจะเป็น สถานศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน ซึ่งพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้แทนคำว่า "Philosophy" ในภาษาอังกฤษ นั่นคือ คำว่า "ปรัชญา"¹

เมื่อปรัชญาซึ่งเป็นแนวความคิด ความเชื่อส่วนหนึ่งได้ เข้ามามีความสำคัญต่อกระบวนการ ทางด้านการศึกษา จึงมีคำเรียกเฉพาะว่า "ปรัชญาการศึกษา" ซึ่งความหมายและรายละเอียด ของปรัชญาการศึกษาจะได้นำเสนอ เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายต่อไป

¹ กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 1.

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของปรัชญาการศึกษาไว้หลายแนวด้วยกัน ซึ่งจะขอนำเสนอพอ เข้าใจดังนี้ คือ

บรรจง จันทรสา ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาว่า เป็นความพยายามคิดอย่างถี่ถ้วน อย่างพินิจพิเคราะห์และอย่างมีระบบที่จะมองหรือพิจารณาองค์ประกอบทุก ๆ ส่วนของการศึกษา โดยส่วนรวม ในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญและจำเป็นต่อสังคมและวัฒนธรรมของมวลมนุษย์ แนวคิดหรือความเห็น เกี่ยวกับการศึกษานี้ จะใช้ เป็น เครื่องนำทางหรือ เป็นหลักยึดในการดำเนินการศึกษา หรือ เป็นหลักในการพิจารณา นับตั้งแต่การกำหนดจุดมุ่งหมาย การปฏิบัติ ผลผลิตทางการศึกษา ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของเด็ก ตลอดจนความต้องการของสังคมและอื่น ๆ ที่เข้ามามีส่วน เกี่ยวข้องกับการศึกษา ในการที่จะได้แนวคิดอันเป็น "ภาพรวม" (Totality) ของการศึกษา²

รัตนา ดันนุนเด็ก ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาไว้ว่า เป็นการคิดเชิงปรัชญาในปัญหา ของการศึกษา และ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติทางการศึกษา³

ศักดา ปรากฏ์ประธานพร ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาว่า ปรัชญาการศึกษา คือ ความคิดเห็นอย่างวิพากษ์วิเคราะห์ เกี่ยวกับกระบวนการก่อให้เกิดการเรียนรู้ของมนุษย์ ซึ่ง ความคิดเห็นนี้ตั้งอยู่บนรากฐานของอภิปรัชญา ญาณวิทยา และอภิวิทยา กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ปรัชญาการศึกษาพิจารณาองค์ประกอบของการศึกษาทุก ๆ ส่วนอย่างถี่ถ้วน และความคิดเห็น เกี่ยวกับการศึกษานี้ จะใช้ เป็น เครื่องนำทางหรือยึด เป็นหลักในการจัดการศึกษา และพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ทางการศึกษาโดยส่วนรวม⁴

²บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 24.

³รัตนา ดันนุนเด็ก, ปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2530), หน้า 43.

⁴ศักดา ปรากฏ์ประธานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 45.

คริสโตเฟอร์ เจ ลูคัส (Christopher J. Lucas) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา หมายถึง ความคิดความเชื่อ หรือทักษะเกี่ยวกับการศึกษาที่โรงเรียน และบุคลากรที่เกี่ยวข้องทางการศึกษา ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการพัฒนาผู้เรียน⁵

ภิญโญ สาธร ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไว้ว่า ปรัชญาการศึกษา คือ ทศนคติและวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาโดยระบบโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนและบุคลากรที่มีบทบาท หน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษายึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อพัฒนานักเรียนหรือให้การศึกษแก่นักเรียน⁶

จากแนวคิดในด้านความหมายของปรัชญาการศึกษาของนักวิชาการ แต่ละท่านที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น พอสรุปได้ว่า ปรัชญาการศึกษาหมายถึง แนวความคิด เห็นความเชื่อ ซึ่งเกิดจากความพยายามอย่างถึถ้วน พิณีจ พิเคราะห์ โดยพิจารณาจากองค์ประกอบของการศึกษาทุกส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เพื่อให้ได้แนวความคิดหลักในการจัดการศึกษาและนำมาใช้ประโยชน์แก่การปฏิบัติทางการศึกษา

หน้าที่และบทบาทของปรัชญาการศึกษา

ถ้าหากนักปรัชญาการศึกษาจะ เกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษา โดยคำนึงถึงแนวความคิด และการปฏิบัติการณ์ในการจัดการศึกษาแต่เพียงนั้น ย่อมจะไม่เป็นการเพียงพอเท่าไรนัก เนื่องจากปรัชญาศึกษานั้นมีหน้าที่และบทบาทที่ลึกซึ้งไปกว่านั้น ดังเช่น มิลลาร์ด และ เมอทอดชี (Millard and Bertocci) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของปรัชญาไว้ว่ามี 2 ประการ คือ

1. หน้าที่วิจารณ์ข้อสมมุติฐานทางปรัชญาของระบบและแนวการปฏิบัติด้านการศึกษา สมมุติฐานนั้น ๆ จะนำความรู้จากวิชาสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์กายภาพ มนุษยศาสตร์ และปรัชญา มาเป็นหลักในการพิจารณาสมมุติฐานเหล่านั้น

⁵ Christopher J. Lucas, What is Philosophy of Education, (London: Mcmillan, 1970), P. 136.

⁶ ภิญโญ สาธร, หลักบริหารการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2519), หน้า 13.

2. หน้าที่การนำเอาทฤษฎีที่เหมาะสมลงสู่การปฏิบัติ นั่นก็คือการนำมาสู่กระบวนการทางการศึกษา เพื่อกำหนดเป้าหมายหลักและจุดมุ่งหมายของการศึกษา⁷

หน้าที่และบทบาทของปรัชญาการศึกษาทั้ง 2 ประการนี้ บุคคลที่น่าจะมีบทบาทในการพิจารณา เป็นอย่างมากก็คือนักปรัชญาและนักการศึกษา เนื่องจากนักปรัชญาและนักการศึกษา... จะ เป็นผู้ นำเอาวิธีการ หรือการแสวงหาทาง เลือกหรือการสอบถามปรัชญา เกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ของการศึกษา เพื่อทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด เกี่ยวกับทาง เลือกต่าง ๆ ที่จะแก้ปัญหามาของการศึกษา⁸ ด้วยเหตุที่ว่ นักการศึกษามีความผูกพันกับการศึกษา ทำให้ เข้าใจปัญหาการศึกษา ได้ดี ส่วนนักปรัชญานั้นจะมีส่วนช่วยชี้ช่องทางด้วยทฤษฎีที่มีคุณค่าต่อการศึกษาและชีวิตมนุษย์ได้

แนวทางในการนำเสนอปรัชญาการศึกษา

นักวิชาการ ได้กำหนดแนวทางในการนำเสนอปรัชญาการศึกษาออกเป็น 4 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. ปรัชญาการศึกษา ที่ประยุกต์มาจากปรัชญาแม่บท ปรัชญาการศึกษาในลักษณะนี้เป็นแบบเก่า ซึ่งเกิดจากการนำเอาหลักการต่าง ๆ จากปรัชญาแม่บทมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา หรือใช้ปรัชญาแม่บทในการสร้างระบบและวิธีการทางการศึกษา อธิบายได้โดยการนำอภิปรัชญาญาณวิทยาและอภิวิทยาของปรัชญาที่เป็นแม่บทมาใช้ในการศึกษา ปรัชญาการศึกษาแม่บทที่ได้รับ การนำมาประยุกต์เป็นปรัชญาการศึกษาก็มี ธรรมชาตินิยม (Naturalism) จิตนิยม (Idealism) สัจนิยม (Realism) ปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เป็นต้น

⁷Richard M. Millard Jr. and Peter A Bertocci, "Philosophy and Philosophy of Education". In What is Philosophy of Education ? ed by Christopher J. Lucas (London: Collier-Mcmillan Ltd., 1969), PP.196-197.

⁸เมธี บิลันธนานนท์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 24.

2. **ปรัชญาการศึกษา**ที่มาจากความคิดของนักปรัชญาแต่ละคน การเสนอปรัชญาการศึกษาในแนวนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อเสนอแนวความคิดของนักปรัชญาแต่ละคน และต้องการให้ผู้เรียนเข้าใจระบบความคิดและข้อเสนอนั้นของนักปรัชญาแต่ละคนอย่างลึกซึ้ง

3. **ปรัชญาการศึกษา**ที่เป็นกิจกรรมในการแสวงหาความกระจ่างให้กับความคิดทางการศึกษา ปรัชญาการศึกษาในแนวนี้เป็นแนวใหม่ เน้นที่กิจกรรมของปรัชญา คือ การใช้หลักเกณฑ์ทางปรัชญามาวิเคราะห์และแสวงหาความกระจ่างให้กับความคิดต่าง ๆ ทางการศึกษา ซึ่งล้วนแต่มีความสำคัญต่อกระบวนการทางการศึกษา นักปรัชญาการศึกษาที่เสนอความคิดในแนวนี้เห็นว่าปัจจุบันเราควรที่จะแก้ไขปัญหาทางการศึกษาหลายประการ ซึ่งปรัชญาในแนวนี้ไม่สนใจที่จะเสนอระบบการศึกษา แต่ต้องการที่จะให้ความกระจ่างแก่ความคิดทางการศึกษา และขจัดคำกำกวมต่าง ๆ เท่านั้น เช่น นักการศึกษากล่าวว่าตนสนับสนุนและต้องการ เห็น เด็กมี เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ แต่ถ้านักเรียนได้โต้แย้งไม่เคารพ เชื่อฟัง เขา จะยอมหรือไม่ในฐานะที่เป็นครูผู้จัดกิจกรรมทางการเรียนการสอน นักการศึกษาจะพอใจและยอมรับผลกระทบของ "เสรีภาพ" ได้หรือไม่ สิ่งเหล่านี้เป็น เรื่องที่ปรัชญาการศึกษาในแนวนี้หยิบยกขึ้นมาวิเคราะห์ ใน เรื่องของความหมายและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการ เรียนรู้ของ เด็กว่า เป็นอย่างไร เป็นต้น

4. **ปรัชญาการศึกษา**ที่ยึดการศึกษาเป็นแกนกลาง การเสนอปรัชญาการศึกษาในแนวนี้ไม่ยึดหลักปรัชญาแม่บทลัทธิใด เป็นหลัก หรือยึดนักปรัชญาคนหนึ่งคนใดโดยเฉพาะ แต่จะนำเอาความคิดต่าง ๆ มาผสมกัน เช่น การนำเอากระบวนการศึกษาในปัจจุบันมาวิเคราะห์ข้อดีข้อเสีย และเสนอระบบการศึกษาใหม่ โดยจะคำนึงถึงพื้นฐานทาง เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม เป็นความพยายามที่จะ เสนอปรัชญาการศึกษาจากมุมกว้างโดยไม่อิงอยู่กับปรัชญาใด มีลักษณะ เป็นตัวของตัวเอง เป็นการเสนอ เพื่อจัดข้อบกพร่องของระบบการศึกษาในปัจจุบัน นักปรัชญาการศึกษาที่เสนอแนวคิดในลักษณะนี้ ได้แก่ เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) ที่ได้เสนอให้ นำ การเมืองและวัฒนธรรม เข้ามาวิเคราะห์ร่วมกับปรัชญาในการกำหนด เป้าหมายและวิธีการของการศึกษา ซึ่ง ทิโอดอร์ บรามเมลด์ (Theodore Brameld) เสนอให้นำวัฒนธรรมมาวิเคราะห์ด้วย ส่วน อิวาน อิลลิช (Ivan Illich) และ เอฟเวอร์เรท ไรเมอร์ (Everett Reimer) หลังจากวิเคราะห์ระบบการศึกษาในปัจจุบันแล้วเสนอให้ยกเลิกระบบโรงเรียน⁹

⁹ คักดา ปรารงค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 42-45.

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้มองเห็นได้ว่าการนำเสนอปรัชญาการศึกษา ทั้ง 4 รูปแบบนั้น ต่างก็มีลักษณะ เฉพาะที่แตกต่างกันไป การจะ เลือกวิธีการใดมานำ เสนอ ก็ขึ้นอยู่กับ ผลกระทบที่นักปรัชญา เห็นว่าน่าจะมีผลดีมากกว่าผลเสีย แต่โดยทั่วไป การนำ เสนอ เนื้อหา มักจะ มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความ เข้าใจในขั้นต้น ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ มักจะยึดแนว การ เสนอปรัชญา การศึกษาที่ประยุกต์มาจากปรัชญาการศึกษาแม่บท

ลัทธิของปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ในเรื่องของปรัชญาการศึกษานั้น ถ้าจะพิจารณากันให้ดีแล้วจะ เห็นว่าลัทธิความ เชื่อ ที่เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษานั้นมีมากมายหลายลัทธิ สำหรับงานวิจัยนี้จะกล่าวถึง เฉพาะปรัชญา การศึกษาที่ประยุกต์มาจากปรัชญาแม่บทซึ่งรู้จักกันแพร่หลาย ในวงการศึกษปัจจุบัน 6 ลัทธิ คือ นิรันดรนิยม (Perennialism) สารัตถนิยม (Essentialism) พิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) อัจฉิภาวนิยม (Existentialism) และปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา (Buddhism) ซึ่งได้รับความสนใจจากนักการศึกษา หลายท่านอีกลัทธิหนึ่ง ดังจะกล่าวในรายละเอียดขึ้นต่อไป

1. ลัทธิปรัชญาการศึกษานิรันดรนิยม (Perennialism)

Perennialism เป็นปรัชญาที่เก่าแก่ที่สุด และมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น ปรัชญา การศึกษาศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) หรือพวกมนุษยนิยมคลาสสิก (Classical Humanism) หรือมนุษยนิยมเชิงเหตุผล (Rational Humanism)¹⁰ คำว่า "Perennial" ได้มีผู้แปล เป็นภาษาไทยไว้หลายอย่าง ได้แก่ สัจวิถยนิยม นิรันดรบาท อมตธรรมนิยม และนิรันดรนิยม

¹⁰ อนุตา นพคุณ, การศึกษาผู้ใหญ่เชิงปรัชญา (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2527), หน้า 14.

ก. ภูมิหลัง

ลัทธินี้มีรากฐานมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดของเพลโต และอริสโตเติล เนื่องจากปรัชญานิรันดรนิยม "ให้ความสำคัญกับความคิดและวัฒนธรรมของคนสมัยโบราณ และสมัยกลางของยุโรปที่ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ไม่เสื่อมสลาย และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ในสมัยปัจจุบันและทุกประเทศด้วย"¹¹ ทฤษฎีการศึกษาแบบนิรันดรนิยมมีฐานความเชื่อมาจากปรัชญาสาขา Neo-Thomism ซึ่งได้ค้นคิดมาจากอริสโตเติล (Aristotle) และ เซนต์ ทอมัส อควิแนส (St. Thomas Aquinas) ที่มีความสนใจในเรื่องการใช้เหตุผลตัดสินสิ่งต่าง ๆ¹² อริสโตเติล ได้พัฒนาปรัชญาลัทธินี้โดยใช้หลักการคิดอย่างมีเหตุผลของบุคคล Rational Humanism ส่วนอะไควนัส ได้นำมาปรับให้เข้ากับสภาพการณ์ปัจจุบันโดยคำนึงถึงความเชื่อของเรื่องศาสนาคริสต์ พระเจ้าและกฎเกณฑ์ทางศาสนาที่มีชื่อว่า Scholastic Realism แนวคิดนี้ได้เข้ามามีบทบาทต่อปรัชญาการศึกษา นิรันดรนิยม ในศตวรรษที่ 20 นักการศึกษาที่เป็นผู้นำของปรัชญานี้ก็คือ โรเบิร์ต เอ็ม ฮัทชินส์ (Robert M. Hutchins) มอร์ติเมอร์ เจ แอดเลอร์ (Mortimer J. Adler) และ เซอร์ ริชาร์ด ลิวริงสโตน (Sir Richard Livingstone) ได้รวบรวมหลักการและให้กำเนิดปรัชญานิรันดรนิยมขึ้นในปี 1929¹³

ข. ความหมาย

Perennial หรือ นิรันดร หมายถึง สิ่งที่ดีที่ถาวรไม่เปลี่ยนแปลง เป็นนิรันดร ปรัชญาในแนวนี้เชื่อว่าการศึกษาคควรจะสอนสิ่งที่เป็นนิรันดร ไม่เปลี่ยนแปลง มีคุณค่าสามารถใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย สิ่งที่มีคุณค่าดังกล่าวก็คือ คุณค่าของเหตุผล คุณค่าของศาสนา¹⁴ เป็น

¹¹Theodore Brameld, Philosophies of Education in Cultural Perspective (New York: Henry Holt and Co., 1955), P. 288.

¹²กิตติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรพิมพ์ดีด, 2523), หน้า 86.

¹³สุภร ศรีแสน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์ 2526), หน้า 166-167.

¹⁴ไพฑูรย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 70.

การปลูกฝังปัญญา ซึ่งจะได้รับการพัฒนาตามหลักตรรกศาสตร์ และข้อเรียกร้องของศาสนา จะช่วย
 ใ้มนุษย์พัฒนาทางด้านศีลธรรมและจิตใจอย่างเต็มที่

ค. แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาที่ริเริ่มโดย มีรากฐานมาจากปรัชญาจิตนิยม (Idealism) และปรัชญาวัตถุนิยม (Realism) ผลมกัน ปรัชญาการศึกษาสาขา นี้ จะแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นลักษณะของปรัชญาทั่วไปที่ เน้นหนัก เรื่อง เหตุผลและสติปัญญา อีกลักษณะหนึ่งจะ เกี่ยวพัน กับศาสนาโดยตรง เป็นแนวคิดของกลุ่มนิกายคาทอลิก (Catholic Church) ที่สัมพันธ์ เรื่อง ของศาสนา เข้ากับ เหตุผล มี เป้าหมาย เพื่อให้ เด็กได้สัมผัสกับศาสนา และนำความ เชื่อ เกี่ยวกับ พระเจ้า และศาสนา เข้ามา เกี่ยวข้อง¹⁵ ซึ่งจะ เห็นได้ว่าทั้งสองลักษณะนั้นจะมีความ เชื่อ เกี่ยวกับ เรื่องของ เหตุผลและความดีงาม อัน เป็นสิ่งที่ควร จะนำมา ปลูกฝังให้ เกิดขึ้นกับมนุษย์

ลักษณะของปรัชญาการศึกษาที่ริเริ่มโดย ที่มอง เห็นว่าคุณค่าของ เหตุผล และคุณค่าของศาสนาสมควร ที่ได้รับการ ฟื้นฟูส่งเสริม ให้ดีดังอดีตที่ผ่านมานั้น จึงได้ชื่อว่า เป็นปรัชญา ถอยหลัง เข้าคลอง ซึ่งคนในยุควัตถุนิยมที่มุ่ง การพัฒนาทางด้านวัตถุ ทำให้มองข้ามความ สำคัญใน เรื่องเหตุผลและคุณค่าของมนุษย์ทางด้านจิตใจ หรือคุณธรรมไป เสียมากกว่า จึงทำให้ สัมไปว่ามนุษย์ มีความแตกต่างจากสัตว์ เพราะ ว่ามนุษย์มีการพัฒนาที่ต่างจากสัตว์ การพัฒนาที่มนุษย์ปรับปรุงพัฒนา ความเป็นมนุษย์ก็คือ "การพัฒนาพลังทางเหตุผล ศีลธรรมและจิตใจ อย่างเต็มที่ และมนุษย์ทุกคน ควรพัฒนาหลัง เหล่านี้ให้ดีที่สุดด้วย"¹⁶ ดังนั้นปรัชญาการศึกษาที่ริเริ่มโดยจึงน่าจะ เรียกได้ว่าเป็น ปรัชญาแห่งการฟื้นฟูความเป็นมนุษย์มากกว่าที่มีหลายคน เรียกว่า "ปรัชญาการศึกษาถอยหลัง เข้าคลอง เพราะปรัชญา เน้นการพัฒนาคนมนุษย์ไม่ให้ยึดมั่นกับแนวความคิด เกี่ยวกับวัตถุนิยมสมัยใหม่ มากไป จนทำให้ เกิดปัญหาสังคมขึ้นมา

¹⁵ไพฑูรย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 71.

¹⁶Robert M. Hutchins, The Conflict in Education in a Democratic Society (New York: Harper & Row, 1953), P. 68.

สำหรับความเชื่อพื้นฐานของปรัชญาการศึกษาในวัฒนธรรมนิยม มีหลักการดังนี้คือ

1. มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลและจิตใจบริสุทธิ์ มนุษย์มีความดีอยู่ในตน และเป็นผู้ที่สนใจต่อศาสนาแต่กำเนิดแล้ว
2. พื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์เหมือนกันทุกกาลและเทศะ แม้สภาพแวดล้อมจะแตกต่างกันหรือเปลี่ยนแปลงไป ความจริงย่อมเหมือนกันทุกหนทุกแห่ง
3. สิ่งที่สำคัญที่สุดของมนุษย์คือ สติปัญญาและความมีอิสระ
4. มนุษย์มีความจำเป็นในการสืบทอดวัฒนธรรม¹⁷

ง. ความหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้เชื่อว่าสิ่งสำคัญที่สุดของธรรมชาติมนุษย์ คือ ความสามารถในการใช้เหตุผล "ความมีเหตุผล (Rationality) เป็นลักษณะสูงสุดของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องใช้ความมีเหตุผลเป็น เครื่องคอยควบคุมสัญชาตญาณตามธรรมชาติอัน เป็นอำนาจฝ่ายต่ำของตน เพื่อจะได้บรรลุถึงจุดหมายแห่งชีวิตที่ได้เลือกสรรแล้ว"¹⁸ ดังที่ ศักดิ์ชัย นิรัญทวี ได้กล่าวไว้ว่า จริยธรรมและปัญญาที่มีอยู่ในธรรมชาติแห่งการ เป็นมนุษย์ เพียงแต่การศึกษานั้นจะต้องหาวิธีการพัฒนาลักษณะทั้ง 2 ประการนี้ ให้เป็นหัวใจสำคัญของการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม¹⁹

ดังนั้น ความหมายของการศึกษาในปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ คือ การจัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียนได้พัฒนาความรู้ ความคิด ความมีเหตุผลและคุณธรรม

¹⁷ กิติมา ปรีดีดิลก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 86.

¹⁸ บรรจง จันทรสา, ปรัชญากับการศึกษา, หน้า 242.

¹⁹ ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, ปรัชญาบนเส้นทางของการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2530), หน้า 30-31.

จ. องค์ประกอบทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

ปรัชญาการศึกษานิรันดรนิยมนี้ มุ่งสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เนื่องจากมนุษย์มีพลังธรรมชาติอยู่ในตัว การศึกษาจึงควรส่งเสริมให้พัฒนาพลังทางธรรมชาติของมนุษย์ นั่นก็คือ การพัฒนาสติปัญญา ถ้าหากมนุษย์ได้รับการขัดเกลาทางสติปัญญาอย่างดีแล้ว จะทำให้มีเหตุผล ฉะนั้น "การจัดการศึกษาก็ควรเป็นไป เพื่อการพัฒนาคุณสมบัติในเชิงสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์"²⁰

เท่าที่กล่าวมาแล้ว จุดมุ่งหมายทางการศึกษาตามลัทธินิรันดรนิยม อาจสรุปได้ว่า มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักทำความเข้าใจกับตนเองให้มากที่สุด โดยเฉพาะ เรื่องสติปัญญาและควมมีเหตุผล เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อม ๆ ไปด้วยคุณธรรมจริยธรรม

หลักสูตร

หลักสูตร โดยทั่วไปจะถูกกำหนดขึ้น โดยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ เป็นหลักสูตรที่เน้นทางศิลปศาสตร์ (Liberal Arts Curriculum) หลักสูตรในลักษณะนี้จะฝึกให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่รู้จักใช้สติปัญญา ความมีเหตุผล ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ที่เป็นนิรันดรแก่ผู้เรียน²¹ เพราะ เป็นความรู้ที่กว้างขวาง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งความรู้ดังกล่าวจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

ศิลปศาสตร์ โดยทั่วไปจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ศิลปทางภาษา (Literary Arts) ซึ่งประกอบด้วยไวยากรณ์ วาทศิลป์ และตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการอ่าน เขียน ฟัง พูด และการใช้เหตุผล ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง ศิลปการคำนวณ (Mathematical Arts) ซึ่งประกอบด้วย เลขคณิต เรขาคณิต ดาราศาสตร์และดนตรี วิชาศิลปศาสตร์เหล่านี้ จะมุ่งที่การพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน เป็นหลัก²² นอกจากนั้นยังมีวิชาหลักที่ควรจะต้องศึกษา ได้แก่

²⁰ไพฑูริย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 72.

²¹อุ๋นตา นพคุณ, การศึกษาผู้ใหญ่เชิงปรัชญา, หน้า 14.

²²ไพฑูริย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 73.

วรรณกรรมดี ๆ ปรัชญา ประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์²³ เพราะสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ในอดีต มีสติปัญญาสามารถค้นคิดสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นมรดกที่ดั่งงาม จึงสมควรจะนำมาถ่ายทอด และบทเรียนในอดีตก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ให้เหมาะสมกับปัจจุบัน

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาถือว่าครูมีความจำเป็นต่อการเรียนการสอน ครูเป็นผู้มีหน้าที่ดูแลรักษาระเบียบวินัย ควบคุมความประพฤติของนักเรียนไม่ให้ออกนอกกลุ่มนอกทาง ดังนั้น ครูจึงเป็นศูนย์กลางของการจัดการเรียนการสอน มีหน้าที่สั่งสอน ฝึกฝน อบรม ไม่ให้ผู้เรียน... ออกนอกกลุ่มนอกทาง เป็นผู้ตัดสินใจเลือกเนื้อหา และสอนศิษย์ให้ใช้ธรรมชาติของตนเอง คือ สติปัญญาไปในทางที่ถูกที่ควร²⁴

ผู้เรียน

ผู้เรียนในปรัชญาสาขานี้ ถือว่าเด็กเป็นผู้มีสติปัญญา มีศักยภาพอยู่ในตัวเองแล้ว แต่ยังไม่ได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างเต็มที่ และอย่างเพียงพอการเรียนรู้อริหรือสติปัญญาจะเกิดขึ้นได้ดี ก็ด้วยการฝึกฝนของเด็กเองด้วย ดังนั้น เพื่อให้เกิดการพัฒนาทางสติปัญญา ความมีเหตุผล คุณธรรม และความมีระเบียบวินัยได้ ผู้เรียนจะต้องฝึกฝนคุณสมบัติที่มีอยู่ในธรรมชาติของตนเอง โดยผู้เรียนจะต้องแสดงเหตุผลแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เรียนหรือกับผู้สอน และผู้เรียนจะต้องแม่นยำในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีอยู่ เพื่อการนำความรู้ ความคิดที่ได้จากสาขาวิชาต่าง ๆ ไปใช้ในการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น²⁵

²³ กิตติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 87.

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

²⁵ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 74.

วัฒนธรรมสมัยใหม่²⁸ ทั้งนี้ เพื่อมุ่งให้มนุษย์มีความรู้พื้นฐานที่ดี สามารถรับพิชชอบต่อสังคมต่อไปได้

นักสารัตถนิยม เป็นกลุ่มนักปรัชญาที่คอยต่อต้านนักประสมการณ์นิยม ด้วยเห็นว่า หากโรงเรียนเอาหลักการของประสมการณ์นิยมไปใช้แล้วจะทำให้มาตรฐานทางการศึกษาดำลง และสังคมจะมีแต่ผู้ไร้ความสามารถ เพื่อเป็นการต่อต้านระบบเผด็จการที่มีอยู่ทั่วโลก การศึกษาในแนวนี้จึงธำรงไว้ซึ่งการปกป้องประชาธิปไตย เพื่อผดุง เสรีภาพทางศาสนา การพูด การเขียน และนอกจากนี้ยังต้องผลิตพล เมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและต้องมีความรู้พื้นฐานที่ดี²⁹

ก. ภูมิหลัง

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมนี้ เป็นปรัชญาที่คัดค้านลัทธิประสมการณ์นิยม ซึ่งเสนอแนวให้นักการศึกษาเลิกสอนหนังสือแบบเก่า เพราะถือว่าไม่เป็นประชาธิปไตย และเน้นการท่องจำมากเกินไป ให้เลิกมองธรรมชาติของมนุษย์ในแง่ร้ายและ เลิกแสวงหาความรู้ที่สำเร็จรูป และตายตัว พร้อมกับ เรียกร้องให้นักการศึกษาและประชาชนทั่วไปมาสนใจกับวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม³⁰ ด้วยเหตุนี้เอง ปัญญาชนกลุ่มหนึ่ง ประกอบด้วย อาจารย์จาก มหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่ เช่น วิลเลียม แบกลีย์ (William C. Bagley 1874-1946) เฟรดเดอริก บรีด (Frederick S. Breed 1876-1952) และ เฮอร์แมน ฮอร์น (Herman H. Horne 1874-1946) บุคคลเหล่านี้ได้รวมตัวกันอย่างเป็นทางการโดยใช้ชื่อว่าคณะกรรมการสารัตถนิยมเพื่อความก้าวหน้าของการศึกษาอเมริกัน (The Essentialist Committee for the Advancement of American Education)³¹

²⁸ คีร์ชชัช นิรัฐทวี, ปรัชญาบนเส้นทางของการศึกษา, หน้า 67.

²⁹ คักดา ปรารังค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 76.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

³¹ Raymond F. Gallahan, An Introduction to Education in American Society (New York: Alfred A. Knopf, 1961), p. 346.

แมกเลย์ (Bagley) อดีตคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ และมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ในสหรัฐอเมริกาเป็นผู้เขียนหนังสือเกี่ยวกับการศึกษาไว้หลายเล่ม เช่น The Education Press, Classroom Management Educational Value School Discipline, Determinism in Education³²

จนกระทั่งได้รับความนิยมสูงสุดในสหรัฐอเมริกา ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะเชื่อกันว่าลัทธินี้มีความเข้มแข็งทางวิชาการ และมีประสิทธิภาพในการสร้างความ เป็นระเบียบวินัยได้ดี.

ข. ความหมาย

เรอู คูปิตซ์เรียร์ ได้กล่าวไว้ว่า สารัตถนิยม (Essentialism) เป็นแนวผสมระหว่าง Idealism และ Realism มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น สารัตถนิยม สารวาท³³

Essentia มาจากภาษาละตินหมายถึงสาระหรือแก่นที่จำเป็น ถ้าอธิบายความหมายของรากศัพท์ ปรัชญา Essentialism ก็คือ ลัทธิที่มีความสนใจและความเชื่อในสิ่งที่เป็นเนื้อหาสาระสำคัญทั้งหลายอันเป็นแกนกลางของแต่ละสังคมที่จะขาดเสียมิได้ เช่น ความรู้ ทักษะ ทศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรมและอื่น ๆ³⁴ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สมควรที่จะได้รับการถ่ายทอดต่อไป ทั้งนี้อาจเป็นการมองว่า วัฒนธรรมของสังคม เป็นสิ่งที่ดิงงามและถูกกลั่นกรองไว้แล้ว และเพื่อเป็นการอนุรักษ์สิ่งที่ดิงงามนั้น จึงจำเป็นต้องอนุรักษ์ถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ดิงงามนั้นไว้ให้แก่คนรุ่นหลัง

³² สุภร ศรีแสน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 158.

³³ เรอู คูปิตซ์เรียร์, เอกสารคำสอนวิชาปรัชญาและปรัชญาการศึกษา (ขอนแก่น: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529), หน้า 228.

³⁴ บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 237.

ค. แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาสารัตถนิยมมีรากฐานมาจากปรัชญา 2 ระบบ คือ จิตนิยม (Idealism) ที่มีความเชื่อว่า จิต (Mind) มีความสำคัญที่สุดในชีวิตมนุษย์³⁵ ความจริงที่แท้นั้นมีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นจิตมากกว่าวัตถุ ดังนั้น การรู้เห็นความจริงได้นั้นต้องอาศัยความคิด เหตุผล ทำให้เข้าถึงความจริง ซึ่งเป็นอิสระจากประสบการณ์และการหยั่งรู้ และอีกฝ่ายหนึ่งคือ วัตถุนิยม (Realism) ซึ่งมีความเชื่อว่า วัตถุหรือสสาร (Matter) เป็นสิ่งที่แท้จริงของตัวมันเอง ความรู้ และความจริง เกิดจากได้เห็น สัมผัส หรือมีประสบการณ์กับสิ่งต่าง ๆ นั้น เหตุการณ์หรือประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เรารับรู้นี้จะอยู่ในสมองของเราเอง เราจะเกิดการเรียนรู้ขึ้น³⁶

ง. ความหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้เชื่อว่า วัฒนธรรม เป็นหลักสำคัญที่จำเป็นและขาดเสียมิได้ที่จะต้องสอนให้กับทุกคนอย่างมีระบบ ให้มีความก้าวหน้า และมีมาตรฐาน ถึงแม้ว่าจะเน้นเนื้อหา เช่นเดียวกับปรัชญานิรันดรนิยม แต่จะไม่ยึดเนื้อหาที่ตายตัว เหมือนนิรันดรนิยม แต่ความรู้ในปรัชญาสารัตถนิยมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เพื่อให้สัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน³⁷

ดังนั้น ความหมายของการศึกษาสารัตถนิยมนี้ก็คือ การจัดประสบการณ์ เพื่อให้ผู้เรียนได้มาซึ่งความรู้ ความคิด ทักษะ ค่านิยม เจตคติและอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และรู้จักสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไว้ให้คนรุ่นหลังต่อไป

³⁵ไพฑูรย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 50.

³⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

³⁷เมธี ปิลาณานนท์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 92-94.

จ. องค์ประกอบทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายทางการศึกษาของปรัชญาการศึกษา ลัทธินิยมนี้ แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับมหภาค (Macro Level) ซึ่งมุ่งที่จะถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมอันมีความสำคัญต่อมนุษย์มาก ซึ่งจะมีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ และอีกระดับหนึ่งคือระดับจุลภาค (Micro Level) มุ่งที่จะพัฒนาสติปัญญา คุณวินัยของมนุษย์ให้เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด และมีความประพฤติที่ดีงาม³⁸

จึงอาจจะกล่าวได้ว่า จุดมุ่งหมายทางการศึกษาของปรัชญาสาขานี้ก็คือ

1. ให้การศึกษาในเนื้อหาสาระที่จำเป็นต่อบุคคลในสังคม
2. อนุรักษ์รักษาสิ่งที่ดีงามและเป็นประโยชน์ในอดีต เอาไว้ให้คนรุ่นหลัง
3. ให้การศึกษาในเรื่องของความเชื่อ เจตนคติ ค่านิยมของสังคมในอดีต
4. มุ่งให้คนในสังคม เป็นบุคคลผู้มีระเบียบวินัย ทำงานหนัก เป็นผู้มีความรับผิดชอบ

และรักษาอุดมคติอันดีงามของสังคม³⁹

หลักสูตร

หลักสูตรตามแนวปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมนี้เป็นหลักสูตรแบบยึดเนื้อหาวิชาเป็นสำคัญ (Subject-Matter Oriented) และหลักสูตรแบบสหสัมพันธ์ (Brood Field Curriculum)⁴⁰ ที่นำเอาเนื้อหาที่เลือกสรรแล้วมาเชื่อมโยงให้ประสานสัมพันธ์กันกับสภาพของสังคมปัจจุบัน เนื้อหาที่เรียนเป็นความรู้พื้นฐาน (Basic Knowledge) เช่น ภาษา ประวัติศาสตร์ คำนวณ นอกจากนั้นยังเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ ค่านิยม วัฒนธรรมที่ควรอนุรักษ์ไว้ และยังรวมถึงความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติอีกด้วย⁴¹

³⁸ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาระดับพื้นฐาน, หน้า 84.

³⁹ ไพฑูรย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 64-65.

⁴⁰ บุญเลิศ นาคแก้ว และนางเยาว์ สุขพันธ์, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522), หน้า 113.

⁴¹ ไพฑูรย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 65.

นอกจากวิชาที่กล่าวถึงแล้ว เมธี ปิรันธนานนท์ ยังได้กล่าวว่า เทวศาสตร์
ปรัชญา วรรณคดี อุตสาหกรรม พลศึกษาและวิชาชีพอื่น ๆ ก็เป็นหลักสูตรการศึกษาของปรัชญา
สารัตถนิยม เช่นกัน⁴²

จึงอาจกล่าวได้ว่า หลักสูตรของปรัชญาสาขานี้ ประกอบด้วยวิชาหลักเพื่อ
การพัฒนาจิตของมนุษย์ คือ ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ศิลปะและคณิตศาสตร์
วิชาสหสัมพันธ์ เช่น พลศึกษา อุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ และวิชาชีพอื่น ๆ เป็นต้น

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษานี้ ครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เนื่องจากเป็นผู้กำหนด ตัดสิน
และดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมด นอกจากนี้ครูยังต้องเป็นผู้มีความรู้ดี มีความประพฤติดี
เพื่อ เป็นแบบอย่างและ เป็นผู้นำในท้องเรียน ดังคำกล่าวที่ว่า "การศึกษานั้นต้องมาจากครู ไม่ใช่มา
จากนักเรียน ครูจะ เป็นผู้ให้ นักเรียนจะเป็นผู้รับ การเรียนการสอนถือว่าเป็นการนำเด็กให้เจริญ
เติบโต มีพัฒนาการไปสู่โลกของผู้ใหญ่ โดยมีครูเป็นสื่อกลาง"⁴³

ผู้เรียน

จากการที่ได้เข้าพบผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้ง 7 ท่าน เพื่อสร้างกรอบในการวิเคราะห์
บทความ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า ปรัชญาสาขานี้ ถือว่าผู้เรียน เป็นที่สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม
และ เป็นผู้ถ่ายทอดต่อไปให้คนรุ่นหลัง ดังนั้นผู้เรียนจึงเป็นผู้รับ ผู้ฟังและฝึกฝนตนเอง เพื่อให้
เกิดความเข้าใจและมีทักษะอย่างแท้จริงในเรื่องเนื้อหาวิชาค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมของสังคม
และงานอาชีพต่าง ๆ มากกว่าการแสดงออกทางด้านความคิด เห็นของผู้เรียน

⁴² เมธี ปิรันธนานนท์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู, หน้า 92.

⁴³ กิติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 84.

วิธีการจัดการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามปรัชญาการศึกษาที่ยึดหลักการอบรมจิตใจให้มีระเบียบวินัย ที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางเนื้อหาวิชา ทักษะที่ถือว่าสิ่งที่เรียนรู้จะต้องเป็นมาตรฐานเดียวกัน ดังนั้นจึงเน้นการสอนแบบบรรยาย เพื่อถ่ายทอดความรู้จากครูสู่ผู้เรียน ซึ่งจะเป็นการถ่ายทอดเนื้อหาสำคัญ ๆ หลักการของวิชานั้น ๆ ให้แก่ผู้เรียน อาจจะมีการซักถามเพื่อทำความเข้าใจเนื้อหา หลักการความคิดและค่านิยมที่ครูนำมาเสนออยู่บ้าง แต่จะเป็นไปในลักษณะการทำความเข้าใจมากกว่าการแสดงข้อคิดเห็น และการโต้แย้ง ดังเช่น ยนต์ ชุ่มจิต ได้กล่าวไว้ว่า วิธีสอนของปรัชญาสารัตถนิยม ประกอบด้วย

1. อบรมให้เด็กอยู่ในระเบียบวินัยอันดีงามอยู่ในกรอบของวัฒนธรรม
2. ครูสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ ให้นักเรียนมีหน้าที่ท่องจำ
3. ใช้วิธีสอนแบบบรรยายมากกว่าวิธีอื่น ๆ ⁴⁴

สรุปแนวความคิดปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมุ่งเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่สั่งสมของสังคมให้แก่คนรุ่นหลัง หลักสูตรจึงประกอบด้วย เนื้อหาสาระการฝึกฝนทักษะ ค่านิยม ความเชื่อ และความรู้พื้นฐานของสังคม ผู้สอนเป็นผู้กำหนด ตัดสิน คัดเลือกสิ่งที่เห็นว่าผู้เรียนควรจะเรียน ผู้เรียนจะเป็นผู้รับ ผู้ฟังฝึกฝนตนเองให้เกิดความเข้าใจ และเชี่ยวชาญในสิ่งที่เรียน และวิธีการจัดการเรียนการสอนใช้วิธีการ เรียนรู้จากครูและตำรา เป็นการบรรยายซักถาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจ เนื้อหามากกว่าการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน

3. ลัทธิพัฒนาการนิยม (Progressivism)

พัฒนาการ เป็นปรัชญาการศึกษาแผนใหม่ที่มีพื้นฐานเดิมมาจากลัทธิประจักษ์วาทหรือประจักษ์นิยม (Empiricism) ซึ่งมีกำเนิดมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 ในประเทศอังกฤษ มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันว่า Experimentalism, Pragmatism, Instrumentalism และต่อมา ก็พัฒนาขึ้นเป็นปรัชญาการศึกษา ในปี 1920 และใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน ⁴⁵

⁴⁴ ยนต์ ชุ่มจิต, ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวทิทยา, 2526), หน้า 16.

⁴⁵ บรรจง จันทรสา, ปรัชญากับการศึกษา, หน้า 243.

ก. ภูมิหลัง

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมนี้ได้เริ่มขึ้นจาก ฟรานซิส ดับบลิว พาร์คเกอร์ (Francis W. Parker) ได้เสนอให้มีการปฏิรูปการศึกษา ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1870⁴⁶ โดยให้เลิกการจัดการศึกษาที่มุ่งแต่เครื่องระเบียบวินัย และการเรียนการสอนที่ผู้เรียน เป็นฝ่ายรับแต่ฝ่ายเดียว โดยมุ่งแต่เนื้อหา สอน ท่องจำ ตัดขาดโรงเรียนจากสังคม ไม่คำนึงถึงความสนใจของเด็ก ดังนั้น ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมนี้จึง เป็นปรัชญาที่ต่อต้านปรัชญาการศึกษากลุ่มอนุรักษ์นิยม ซึ่งมุ่งให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทุก ๆ ด้าน แต่แนวความคิดของ พาร์คเกอร์ ยังมีได้รับการยอมรับเท่าใดนัก จนกระทั่ง จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้เขียนหนังสือสำคัญ ชิ้นเล่มหนึ่งคือ "Schools of tomorrow" ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1915 และต่อมาก็ได้ตั้งสมาคมการศึกษาแบบก้าวหน้าขึ้นในปี ค.ศ. 1920⁴⁷ แนวคิดของปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมจึงได้แพร่หลายออกไป

ข. ความหมาย

พัฒนาการนิยม (Progressivism) หมายถึง ความก้าวหน้า เปลี่ยนแปลง ไม่หยุดอยู่กับที่ ปรัชญานี้มีความเชื่อว่า สารสำคัญและภาวะความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายมิได้คงที่ หรือหยุดนิ่ง หากแต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาของสิ่งแวดล้อม⁴⁸ ซึ่งบรรจง จันทรสา ได้ให้ความเห็นในทำนองเดียวกันกล่าวคือ องค์ประกอบที่มีอิทธิพลสูงสุดในการกำหนดรูปแบบของ วัฒนธรรมและสังคมนั้นไม่ใช่ค่านิยมหรือจารีตประเพณีดั้งเดิม หากแต่เป็นเทคโนโลยี การค้นคว้า ทดลองและประสบการณ์ของมนุษย์ที่ได้รับมาจากการที่ได้เห็นประจักษ์และรับรู้มาจากโลกแห่งความเป็นจริง⁴⁹

⁴⁶ บำรุง กลัดเจริญ, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (พิษณุโลก: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2528), หน้า 93.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁸ Theodore Brameld, Philosophy of Education in Cultural Perspective (New York: Dryolen Press, 1958), p. 90.

⁴⁹ บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 244.

จะเห็นได้ว่านัยสำคัญของปรัชญาการศึกษานี้ คือการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลง อยู่เสมอ ดังนั้น ปรัชญาการศึกษาที่พัฒนาควรจึงหมายถึงการสร้างความก้าวหน้าของผู้เรียน โดยการสร้างประสบการณ์ใหม่ให้เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนเอง จากสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

ค. แนวคิดพื้นฐาน

ลัทธิพัฒนาการนิยมนี้ เป็นปรัชญาที่มีพื้นฐานมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ดังนั้นจึงมีความเชื่อว่า การที่คนได้เห็น ได้รู้ ได้สัมผัส ได้รู้สึกจากประสบการณ์ สิ่งนั้นก็จะเป็นความจริงที่เกิดจากการสัมพันธ์กันระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและเป็นประสบการณ์ทั้งหมดของมนุษย์⁵⁰ เมื่อคนเราได้รับประสบการณ์แล้วก็จะรวบรวมประสบการณ์เอาไว้ และใคร่ครวญ อยู่เสมอ ความรู้ที่ได้จึงเป็นความรู้ที่ต่อเนื่องกันอยู่เรื่อย ไม่มีที่สิ้นสุด⁵¹

นอกจากนั้นยังเชื่อในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงและมองชีวิตว่าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความจริงมีลักษณะไม่คงที่ ความจริงสูงสุดไม่มี สิ่งที่เป็นในสถานที่หนึ่งอาจจะไม่เป็นจริงในอีกสถานที่หนึ่งก็ได้⁵² ฉะนั้นความจริงจึงเปลี่ยนแปลงไปตามประสบการณ์ของมนุษย์ การให้ได้ว่าซึ่งความรู้และความจริงก็คือการลงมือกระทำหรือโดยการสร้างสรรค์จากประสบการณ์ของผู้เรียนเอง

ง. ความหมายของการศึกษา

การศึกษาในทัศนะของปรัชญาการศึกษาที่พัฒนาการนิยม จะให้ความหมายว่า การศึกษาคือชีวิต ไม่ใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต ซึ่งหมายถึงการที่คนเราจะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขได้นั้นต้องอาศัยการเข้าใจความหมายของประสบการณ์ ฉะนั้นผู้เรียนจึงควรจะได้เรียนรู้ ในสิ่งที่เหมาะสมแก่วัยของผู้เรียน และสิ่งที่จะจัดให้ผู้เรียนนั้นควรจะเป็นไปในลักษณะที่ก่อให้เกิด

⁵⁰ ไททอร์ย์ ลินลาร์ตัน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 55.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

⁵² คึกดา ปรารงค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาระดับพื้นฐาน, หน้า 56.

ประสบการณ์ที่ผู้เรียนสามารถเข้าใจปัญหาชีวิตและสังคมในปัจจุบันและหาทางปรับตัวให้เข้ากับภาวะที่เป็นจริงในปัจจุบัน⁵³

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) กล่าวว่า การศึกษา คือการสร้างหรือการจัดประสบการณ์ เพื่อให้ประสบการณ์มีความหมายยิ่งขึ้นและเพิ่มความสามารถให้แก่บุคคลในการนำแนวทางประสบการณ์ที่จะพบในภายหลังได้ขึ้น⁵⁴

จึงพอสรุปได้ว่า การศึกษาตามปรัชญานี้ หมายถึง การจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียนได้เข้าใจชีวิต สังคมของตนเองและสามารถเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น สามารถปรับปรุงตัวเองให้เข้ากับสภาวะความเป็นจริงในปัจจุบันได้

จ. องค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม

จุดมุ่งหมายทางการศึกษา

การศึกษาพัฒนาการนิยมนี้เกิดขึ้นเพื่อต้านแนวคิดสารัตถนิยมที่เน้นความจำและความเข้าใจ และนิรันตรนิยมที่มุ่งพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน แต่พัฒนาการนิยมนั้น มองว่าการศึกษาคงพัฒนาทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม อาชีพและสติปัญญาควบคู่ไปกับความสนใจและความถนัด และลักษณะพิเศษของผู้เรียน⁵⁵ ด้วยจุดมุ่งหมายดังกล่าวข้างต้น จึงพอสรุป เป็นข้อได้ดังนี้คือ

1. ให้ผู้เรียนได้พัฒนาโดยรอบด้าน เช่น ทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา
2. มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนตามความสนใจและความถนัดของตนเอง
3. ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยทั้งในและนอกห้องเรียน

⁵³ George F. Kneller, Introduction to Philosophy of Education (New York: John Wiley and Sons, 1971), pp. 48-53.

⁵⁴ บำรุง กลัดเจริญ, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 94.

⁵⁵ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 82.

4. เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักตนเองและรู้จักสังคมมีความสามารถในการวิเคราะห์ และแก้ปัญหาทั้งปัญหาส่วนตัวและปัญหาสังคมได้
5. เพื่อให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และแสวงหาแนวทางที่ทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าได้
6. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ต่างๆ
7. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักทำงานร่วมกันกับผู้อื่น และมีวินัยในตนเอง⁵⁶

หลักสูตร

เนื่องจากปรัชญาการศึกษาเน้นสภาพการณ์ที่เป็นปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องการใช้ชีวิตอย่างสงบสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต การศึกษาจึงจำเป็นต้องส่งเสริมความสนใจของแต่ละบุคคล ประสบการณ์และความสนใจของแต่ละบุคคลจึงต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนั้นหลักสูตรจึงเน้นที่ประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นหลัก หลักสูตรในแนวนี้เรียกว่า เป็นหลักสูตร Child Centered Curriculum หรือ Activity Centered Curriculum ซึ่งจะทำให้เข้าใจตนเอง สังคมมากขึ้น⁵⁷

ปรัชญานี้ถือว่าวิถีทางประชาธิปไตยจะช่วยปลูกฝังความคิดอย่างอิสระ และพัฒนาบุคลิกภาพที่จำเป็นสำหรับการเจริญงอกงาม ให้มีการร่วมมือกันเพื่อก่อให้เกิดประสบการณ์ ฉะนั้นจึงเน้นหนักเรื่องสังคมศึกษา เพื่อให้เด็กได้รับประสบการณ์โดยตรงจากสังคมและมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของสังคม⁵⁸ การจัดทำหลักสูตรจึงจัดทำในรูปของโครงการต่าง ๆ ในรูปของปัญหา วิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ ก็คือว่ามีความสำคัญเช่นกัน แต่จะเป็นความสำคัญในแง่ของวิธีการมากกว่าเนื้อหา นอกจากนี้ก็มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาต่าง ๆ ของสังคม ศิลธรรม

⁵⁶ไพฑูริย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 82-83.

⁵⁷กิตติมา ประทีปดิลก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 89.

⁵⁸ไพฑูริย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 83.

อาชีพ สุนทรียภาพและปัญหาพร้อม ๆ กันไป⁵⁹ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าหลักสูตรที่มีความยืดหยุ่นได้ที่ครูกำหนดไว้กว้าง ส่วนรายละเอียดนั้นจะถูกสร้างขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างครูและนักเรียน

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาถือว่าครูมีหน้าที่จัดประสบการณ์ที่ดีและเหมาะสมให้กับนักเรียน ครูต้องเป็นผู้รอบรู้และมีประสบการณ์อย่างกว้างขวาง เป็นผู้มีบุคลิกภาพดี มีความเห็นอกเห็นใจ ยอมรับในความแตกต่างของเด็ก รู้จักดัดแปลงสภาพภายในโรงเรียนและห้องเรียนให้เหมาะสมกับความต้องการและความสามารถของเด็ก และครูเป็นเพียงผู้คอยแนะนำ มิใช่เป็นผู้สั่งการหรือกระทำเสียเอง⁶⁰

นอกจากนั้นครูยังต้องทำความรู้จักกับนักเรียน เป็นส่วนตัวอย่างดี รู้จักความสนใจ ความสามารถและความต้องการของนักเรียน เพื่อที่จะได้วางแผนให้เกิดสถานการณ์การเรียนรู้ได้ตามความต้องการและพัฒนาความสามารถของนักเรียนด้วย และในบางขณะครูควรจะทำหน้าที่ประสานงานเพื่อความสนใจของนักเรียน กิจกรรมการเรียนการสอนดำเนินไปตามแผนที่ได้ร่วมกันวางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ⁶¹

ผู้เรียน

ปรัชญานี้ให้ความสำคัญกับผู้เรียนมาก โดยถือว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน ดังนั้นผู้เรียนจะต้องเป็นผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรม เพื่อแสวงหาความรู้ตามความถนัดและความสนใจของตนเองตามที่เห็นว่าสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมของผู้เรียนและพร้อมกันนั้นก็เป็นผู้รับประสบการณ์จากการกระทำของตนเอง (Learning by Doing) ดังนั้นผู้เรียนจึงมีอิสระที่จะเลือกตัดสินใจมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน มีส่วนในการเลือกเนื้อหา และ

⁵⁹ ภิญ โสธร, การศึกษา : ปัญหาที่รอคนแก้ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2530), หน้า 145.

⁶⁰ กิติมา ปริศติติก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 89.

⁶¹ ศักดา ปรารักษ์ประทานพร, ปรัชญาศึกษามัธยมต้น, หน้า 68.

ตัดสินใจร่วมกัน มีการทำงานร่วมกัน ซึ่งบทบาทดังกล่าวเหล่านี้จัดขึ้น เพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปตามความสนใจและความถนัดของผู้เรียนนั่นเอง⁶²

วิธีการจัดการเรียนการสอน

วิธีการจัดการเรียนการสอนตามปรัชญานี้ ถือว่าผู้เรียนควรมีบทบาทด้วยตนเองมากที่สุด การเรียนจึงควรเป็นเรื่องของการกระทำ (Doing) มากกว่าความรู้ (Knowing) ผู้เรียนจะกระตือรือร้นในการเรียนมากกว่าคอยแต่รับอยู่เฉย ๆ วิธีการเรียนพอจะสรุปได้คือการจัดชั้นเรียนให้เป็นชุมชนหรือสังคมอย่างหนึ่ง เปิดโอกาสให้ทุกคนซึ่งเป็นสมาชิกได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นโดยใช้หลักการประชาธิปไตย ทุกคนร่วมกันคิด ร่วมกันทำ โดยเริ่มจากวิธีการอภิปราย ประเมิน วางแผนและร่วมมือ ทำงานด้วยกันเป็นหลัก ส่วนงานที่สอนนิยมจัดทำในรูปของโครงการต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียนได้ร่วมกันวางแผนและปฏิบัติตามแผน เป็นเรื่อง ๆ ไป⁶³

สรุปแนวความคิดปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนี้ ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนมากกว่าคือ มุ่งพัฒนาบุคคลแต่ละบุคคลในสังคมให้รู้จักแก้ปัญหา สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาและปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองให้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข หลักสูตรจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน โดยผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้แสวงหาประสบการณ์จากตัวของผู้เรียนเอง โดยจะพิจารณาจากความต้องการและความสนใจด้วยระบบประชาธิปไตยของกลุ่มผู้สอนมีหน้าที่คอยให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ และเป็นผู้ประสานงาน เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตามลักษณะพิเศษของแต่ละบุคคล ผู้เรียนจะเป็นผู้แสวงหาความรู้และประสบการณ์ด้วยตัวของผู้เรียนเอง และวิธีการจัดการเรียนการสอนจะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนร่วมมือกันจัดกิจกรรม และลงมือปฏิบัติกิจกรรมแก้ปัญหาด้วยตัวของผู้เรียนเอง

⁶² ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, ปรัชญาบนเส้นทางของการศึกษา, หน้า 77-78.

⁶³ ภิญญา สาธิต, การศึกษา : ปัญหาที่รอคนแก้, หน้า 145-146.

4. ลัทธิปรัชญาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

ลัทธิปฏิรูปนิยม เป็นปรัชญาที่พัฒนารูปแบบมาจากลัทธิปฏิบัตินิยมและลัทธิก้าวหน้านิยม เป็นลัทธิที่เชื่อว่าแก่นแท้ของสิ่งต่าง ๆ หรือสัจจะเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ ลัทธิปฏิรูปนิยมเป็นหลักในการปรับปรุงสภาพของสังคมโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้น ทั้งในด้านวัตถุและด้านจิตใจ⁶⁴

ก. ภูมิหลัง

ลัทธิปฏิรูปนิยมหรือบูรณาการนิยม (Reconstructionism) จอห์น ดิวอี้ เป็นคนแรกที่ใช้คำเรียกชื่อนี้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1920⁶⁵ หลังจากนั้นได้มีนักปรัชญาสนใจแนวความคิดของเขา เพื่อการนำไปสู่การสร้างสังคมใหม่ที่มีความเสมอภาคและยุติธรรมกว่าสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ผู้นำสำคัญที่ช่วยเผยแพร่แนวความคิดนี้ได้แก่ ยอร์ช เคานท์ส (George Counts) แฮโรลด์ รุกก์ (Harold Rugg) และต่อมาก็มีนักการศึกษาพัฒนาการนิยม เช่น วิลเลียม เอช คิลแพทริก (William H. Kilpatrick) และจอห์น ชิลด์ (John Child)⁶⁶ ได้ให้การสนับสนุนแนวความคิดที่จะหันมาปฏิรูปสังคมมากขึ้น แต่ในช่วงนั้นแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมยังไม่เด่นชัดนัก จนกระทั่งประมาณ ค.ศ. 1950 ซีโอดอร์ แบรมเมลด์ (Theodore Brameld)⁶⁷ นักการศึกษาของสหรัฐอเมริกาได้เสนอแนวคิดและรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฏิรูปนิยมขึ้น แนวคิดดังกล่าวจึงแพร่หลาย และปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

⁶⁴ คูกร ศรีแสน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 189.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 190.

⁶⁶ บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 247.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน.

ข. ความหมายของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

คำว่า Reconstruction หรือ ปฏิรูป หมายถึงการสร้างใหม่หรือทำขึ้นใหม่ แนวคิดตามปรัชญาปฏิรูปนิยมนี้จึงเน้นที่การปฏิรูปสังคมใหม่ และเป็นปรัชญาการศึกษาเชิงมนุษยนิยม (Anthropological Philosophy of Education)⁶⁸ ปรัชญานี้มองว่าการศึกษามีส่วนสัมพันธ์กับสังคม ฉะนั้นการศึกษาจึงน่าจะสร้างสังคมได้ เมื่อสังคมมีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสูงขึ้นสังคม เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้เกิดปัญหาขึ้นมากมาย ความเจริญทางอารยธรรมบางครั้งก็สามารถทำลายเผ่าพันธุ์มนุษย์ลงได้ ดังนั้นการศึกษาจึงควรจะมีบทบาทในอนาคตที่จะมีบทบาท เป็น เครื่องมือของมนุษย์ในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ ก่อนที่วัฒนธรรมเก่าจะทำลายตัวเองลงไป เพื่อให้เกิด เป็นสังคมประชาธิปไตยที่ เป็นการรวมพลังของประชาชนทั่วโลก เพื่อให้ได้มาซึ่ง เสรีภาพ: สันติสุข และความสุขสมบูรณ์ในสังคม⁶⁹

ค. แนวคิดพื้นฐานของปรัชญาปฏิรูปนิยม

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม ได้พัฒนาแนวความคิดมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และแนวความคิดของปรัชญาพัฒนาการนิยม (Progressivism) รวมเข้าไว้ด้วยกัน⁷⁰ ปรัชญาปฏิบัตินิยม เชื่อว่าความรู้ ความจริงนั้น เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และความรู้ก็เป็น เครื่องมือในการแก้ปัญหา ส่วนปรัชญาพัฒนาการนิยมก็มีแนวความคิดพื้นฐานอัน เดียวกันกับปรัชญาปฏิบัตินิยมแต่มุ่งการพัฒนาผู้เรียนในทุก ๆ ด้านเป็นหลัก⁷¹

⁶⁸George K. Kneller, "Contemporary Education Theories" in Foundation of Education, ed. George F. Kneller (New York: John Wiley and Sons, 1971), p. 230.

⁶⁹ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 127.

⁷⁰กิติมา ปริติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 92.

⁷¹ไพฑูรย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 55, 82.

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้เกิดขึ้น เนื่องจาก ปี ค.ศ. 1930 อเมริกา ได้เกิดภาวะ เศรษฐกิจตกต่ำ ปัญหาคนว่างงาน คนไม่รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เกิดความ เหลื่อมล้ำในสังคม จึง เกิดนักคิด กลุ่ม Fronfier Thinker ขึ้น โดยพยายามที่จะให้ โรงเรียนเป็น เครื่องมือในการพัฒนาสังคม สร้างสังคมใหม่และ เตรียมคน เพื่อรับภาระความ ผันผวนของสังคมในอนาคต⁷²

หลักสำคัญตามแนวคิดปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมก็คือ

1. การศึกษาจะต้องรับภาระที่จะสร้างสังคมใหม่ขึ้นมา ซึ่งเป็นระบบ สังคมที่บรรลุถึงค่านิยมขั้นพื้นฐานของวัฒนธรรม และในขณะ เดียวกันก็ให้สอดคล้องกับภาวะทาง เศรษฐกิจและสังคมของโลกสมัยใหม่ด้วย
2. สังคมใหม่จะต้องเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และสมาชิก ของสังคมจะ เป็นผู้ควบคุมสถาบันต่าง ๆ และทรัพยากรทั้งหลายที่สำคัญ
3. เด็ก โรงเรียนและการศึกษา ย่อมจะ เป็นไปตามพลังของสังคม มิใช่ เป็น เฉพาะที่ผู้ เรียนแต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากบุคคลจะต้องดำเนินชีวิตอยู่ได้ เป็นกลุ่ม มิใช่ชีวิตแต่ละคน ดังนั้นการศึกษาจึงต้องคำนึงถึงสังคม สอนให้คนตระหนักในสังคม
4. ครูต้องเป็นบุคคลที่จะทำให้เด็กมองเห็นถึงความจำเป็น เร่งด่วนที่จะ สร้างสังคมใหม่ แต่การสร้างดังกล่าวต้องเป็นไปโดยวิธีทางประชาธิปไตย
5. วิธีการและ เป้าหมายของการศึกษาต้อง เป็นไปในรูปแบบของการแก้ไข วิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน และอาศัยความรู้จากการค้นพบทางวิชาพฤติกรรมศาสตร์⁷³

จากหลักการดังกล่าวข้างต้น จะ เห็นได้ว่าการศึกษิตามลัทธิปรัชญาปฏิรูปนิยม นี้มิได้มุ่งพัฒนาผู้ เรียนให้พัฒนาตนเองแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้อง เรียน เพื่อนำความรู้ไปพัฒนาสังคม ของคนด้วย เพื่อให้สังคมของคนเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ได้ เข้าใจทั้งปัญหาตนเอง และปัญหาสังคม สามารถวางแนวทางปฏิรูปสังคมให้เป็นสังคมใหม่ เพื่อตัดปัญหาที่เกิดขึ้นในสภาพ สังคมปัจจุบัน โดยสร้างสรรค์สังคมใหม่ที่ปราศจากปัญหาในอนาคต

⁷² กิติมา ปริดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 92.

⁷³ บำรุง กลัดเจริญ, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 109-110.

ง. ความหมายของการศึกษา

การศึกษากับสังคม เป็นสิ่งที่แยกกันได้ยาก ดังนั้นการศึกษาจึงไม่สมควรจะหยุดอยู่กับที่ แต่การศึกษาควรจะเป็นตัวนำไปสู่สภาพสังคมที่ดีที่สุด การศึกษาจึงต้องพยายามให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบสังคมและ เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป และมีความเชื่อมั่นในอุดมการณ์ประชาธิปไตย ดังนั้นการศึกษาในแนวคิดของปรัชญานี้ก็คือ การจัดประสบการณ์ที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับมาช่วยคิดหาวิธีแก้ปัญหาและสร้างสังคมใหม่ที่สมบูรณ์แบบในโอกาสต่อไป⁷⁴

จ. องค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

จุดมุ่งหมายหลักของปรัชญาการศึกษานี้ก็คือ โครงการต่าง ๆ ที่จะใช้ในการปฏิรูปสังคม สร้างสรรค์ความเจริญให้แก่สังคมการศึกษามุ่งสร้างระเบียบสังคม ค่านิยม และวัฒนธรรมสังคมใหม่ และต้องอยู่บนพื้นฐานของสังคมและ เศรษฐกิจของโลกปัจจุบัน⁷⁵ หากจะสรุปเป็นข้อ ๆ ก็พอจะกล่าวได้ว่าปรัชญาการศึกษาลัทธินี้มีจุดมุ่งหมาย คือ

1. มุ่งให้การศึกษากลายเป็น เครื่องมือในการพัฒนาสังคม
2. มุ่งให้ผู้เรียนร่วมกันทำงาน เป็นกลุ่ม เพื่อฝึกทำงานร่วมกันเป็นองค์

คณะบุคคล

3. มุ่งฝึกให้ผู้เรียนค้นหาวิธีแก้ปัญหาและ เตรียมตัวเพื่ออนาคต เมื่อจบการศึกษาออกไป⁷⁶

4. มุ่งให้สมาชิกในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันและช่วยกันแก้ปัญหาต่าง ๆ อันอาจมีจากความ เชื่อในระบบการปกครองและ เศรษฐกิจ

⁷⁴ไพฑูริย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 89.

⁷⁵กิติมา ประทีปติก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 92.

⁷⁶ภิญโญ สาธร, การศึกษา : ปัญหาที่รอคนแก้, หน้า 160.

5. เพื่อให้สมาชิกในสังคมช่วยกันสร้างระเบียบ ค่านิยม วัฒนธรรมของสังคมใหม่ ให้อยู่บนพื้นฐานของสภาพสังคมและ เศรษฐกิจของโลกปัจจุบัน⁷⁷
6. การศึกษาจะต้องให้ผู้เรียน ได้เห็นความสำคัญของสังคมควบคู่ไปกับตนเอง
7. ระเบียบและกฎเกณฑ์ใหม่ที่สร้างขึ้นมาจากสังคมต้องตั้งอยู่บนรากฐานของระบอบประชาธิปไตย

ปฏิรูปนิยมจึง เป็นปรัชญาที่มุ่งพัฒนาสังคมแห่งตน และสังคมโดยแท้จริงตามระบอบประชาธิปไตยบนครรลองของค่านิยม วัฒนธรรม สังคมและ เศรษฐกิจ

หลักสูตร

หลักสูตรตามปรัชญาสาขานี้ เป็นหลักสูตรที่เน้นสังคม (Social Oriented Curriculum) เป็นหลัก ผู้เรียนจะต้องรู้จักและ เข้าใจสภาพของสังคมเป็นอย่างดี สามารถมองเห็นปัญหาและแนวทางแก้ไข โดยทั่วไปหลักสูตรแบ่งออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ คือ

1. กลุ่มปฐมนิเทศและสร้างแรงจูงใจ ประกอบด้วย เรื่องต่าง ๆ ที่ใกล้ตัว และเกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียน จนขยายกว้างออกไปในระดับสังคม ประเทศชาติและนานาชาติ
2. กลุ่มเศรษฐกิจและการเมือง ศึกษาถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับ เศรษฐกิจและการเมืองในท้องถิ่นและขยายกว้างออกไป ทั้งในแง่ของสภาพปัจจุบันและความเป็นมา
3. กลุ่มทางวิทยาศาสตร์ ศึกษาถึงบทบาทของวิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ความแตกต่างของวิทยาศาสตร์ ที่มีความแตกต่างจากศาสตร์อื่น ๆ รวมทั้งปัญหาที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์
4. กลุ่มศิลปะ ผู้เรียนควรจะได้ เรียนและทำความเข้าใจศิลปะกับบทบาทในชีวิตประจำวันและแนวทางในอนาคตควบคู่กันไปด้วย
5. กลุ่มการศึกษา ผู้เรียนควรจะได้ เข้าใจบทบาทของการศึกษา และกระบวนการต่าง ๆ ของการศึกษา เพื่อจะได้วิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ไว้
6. กลุ่มมนุษยสัมพันธ์ ผู้เรียนจะได้ เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกลุ่ม และระหว่างวัฒนธรรม

⁷⁷ ยนต์ ชุ่มจิต, ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู, หน้า 19.

7. กลุ่มเทคนิควิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจถึงคุณค่าและรูปแบบของวิธีการที่ใ้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งวิธีการและจุดมุ่งหมายควรให้สอดคล้องกัน⁷⁸

จึงอาจกล่าวได้ว่าหลักสูตรของปรัชญาสาขานี้ เป็นหลักสูตรที่มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพสังคมเพื่อจะได้พัฒนาความรู้ความสามารถทัศนคติในการปรับปรุงปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เช่น ปัญหาสังคม นิเวศน์วิทยา เศรษฐกิจ การเมือง อุตสาหกรรม การสาธารณสุข สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์และ เน้นที่วิธีการในการแก้ปัญหามากกว่า เน้นที่เนื้อหาวิชา

ผู้สอน

ผู้สอนตามปรัชญาสาขานี้ มิได้เป็นผู้รู้ที่คอยชี้แนวทางแต่เพียงอย่างเดียว แต่ทว่าครูต้อง เป็นผู้ร่วมคิดพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ที่เห็นว่าจำเป็นต้องนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดสังคมใหม่ที่ปราศจากปัญหานั้น แล้วจึงดำเนินการด้วยหลักการของประชาธิปไตยโดยลักษณะดังกล่าวคือ

1. ครูต้องมีความเชื่อมั่นในหลักประชาธิปไตย และเชื่อมั่นในตัวเอง
2. ครูต้องเป็นนักบุกเบิก สนใจปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดในสังคมอย่างกว้างขวาง
3. ครูต้องมีทักษะในการรวบรวม สรุปและวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ให้แก่ผู้เรียนได้ดี

4. ใช้มติดมหาชนในการตัดสินใจ⁷⁹

ผู้เรียน

ผู้เรียนตามลัทธิปรัชญานี้ต้องการปลูกฝังให้คนตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง และสังคม ได้เรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน เพื่อเป้าหมายในการแก้ปัญหาของสังคมในอนาคต ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์สังคมใหม่ ผู้เรียนจะได้รับการฝึกฝน ใ้รู้และเข้าใจเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่จะทำความเข้าใจและแก้ปัญหาสังคมตามวิธีการประชาธิปไตย มีส่วนร่วมในการวางแผนปฏิบัติ และ

⁷⁸ไพฑูริย์ ลินลาร์ตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 90-91.

⁷⁹เรื่องเดียวกัน.

มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหา ด้วยการสำรวจความสนใจและความต้องการของตนเอง ได้ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ เรื่องต่าง ๆ พร้อมทั้งหาข้อมูลมา เสนอแนะแนวทางปฏิรูปสังคม เพื่อความ เจริญของสังคมและประชาธิปไตย

วิธีการจัดการเรียนการสอน

เกี่ยวกับวิธีการจัดการเรียนการสอนนั้น ปรัชญาปฏิรูปนิยมต้องการให้ผู้เรียน สำรวจความต้องการและความสนใจของตนเอง ประกอบการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง การเรียนการสอนจะมีบรรยากาศแห่งความเป็นอิสระ คารางสอนมีความยืดหยุ่นได้ เป็นการอภิปราย แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งหาข้อ เสนอแนะแนวทาง ในการแก้ไขเพื่อปฏิรูปสังคม โดยอาศัยความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น วิธีการที่ใช้ประกอบ คือ

1. ครูเป็นผู้ชักจูงให้ผู้เรียนมองเห็นความจำเป็นที่ต้องสร้างสรรค์สังคมใหม่
2. ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง
3. อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างเสรี ตามระบอบประชาธิปไตย
4. ผู้เรียนลงมือแก้ปัญหาด้วยตัวของผู้เรียนตามแนวทางที่วางไว้⁸⁰

ในเรื่องวิธีการสอนนี้ ไพฑูรย์ ลินลารัตน์ ได้กล่าวไว้ว่า วิธีการสอนนั้น เน้นให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ด้วยตัวผู้เรียนเอง ประกอบด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิธีการ ของโครงการ วิธีการแก้ปัญหา วิธีการทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางปรัชญาและการใช้บทบาท สมมติ⁸¹

⁸⁰ ศุภร ศรีแสน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 195.

⁸¹ ไพฑูรย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 92-93.

สรุปแนวความคิดปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้ มุ่งพัฒนาคนไปพร้อม ๆ กับสังคม ซึ่งต่างกับ ปรัชญาลัทธิพัฒนาการนิยม ที่เน้นการพัฒนาคนเป็นหลัก จุดมุ่งหมายสำคัญ ๆ ก็คือการพัฒนาผู้เรียน ให้มีความสามารถและทัศนคติที่จะออกไปปฏิรูปสังคมและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้ ดีขึ้น หลักสูตรจึงเป็นรายวิชาให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพสังคม เพื่อจะออกไปปฏิรูปสังคม ผู้สอน ต้องสนใจเรื่องราวต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เชื่อมั่นในหลักประชาธิปไตย ใช้มติดมหาชนในการ คัดลึนปัญหาเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ ผู้เรียนต้องตระหนักในหน้าที่ต่อ สังคมเป็นสำคัญ มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม และวิธีการจัดการเรียนการสอนใช้วิธี การทางปรัชญา วิทยาศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ประกอบกับการใช้บทบาทสมมุติ เพื่อให้ผู้เรียน ได้วิเคราะห์วิจารณ์ หาข้อบกพร่องเพื่อการแก้ไขสังคมนำไปสู่การสร้างสังคมใหม่

5. ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

ปรัชญาอัตถิภาวนิยม เป็นปรัชญาที่ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบที่ทำให้มนุษย์มีความ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะเชื่อว่ามนุษย์มีใช้วัตถุ แต่มีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึก มีความต้องการ องค์ประกอบที่สำคัญของลัทธินี้ก็คือ "ความมีเสรีภาพ ความรู้สึกรับผิดชอบและการเลือกตัดสินใจ"⁸²

ก. ภูมิหลัง

สาเหตุที่เกิดปรัชญาลัทธินี้ขึ้นมาก็ เนื่องจากความรู้สึกสูญเสียตัวเองไปจาก ระบบสังคมปัจจุบัน การศึกษาก็ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำลายความเป็นมนุษย์ด้วยการสร้างกรอบของสังคม ที่จำกัดเสรีภาพของมนุษย์ ซึ่งจะ เห็นได้ว่าในแต่ละวัน เราต้องทำหน้าที่ไปตามกรอบของสังคมที่ ที่วางไว้จนไม่ค่อยจะมีเสรีภาพ เป็นตัวของตัวเองเลย⁸³

⁸² สุภร ศรีแสน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 151.

⁸³ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 134.

ฟรีดริค นิตเช่ (Friedrich Nietzsche 1844-1900) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ผู้มีอิทธิพลต่อความคิดของนักอรรถกถาจารย์นิยามมากผู้หนึ่ง จึงได้เสนอให้มนุษย์ออกมาจากกรอบของสังคมอย่างทรงง เขาเห็นว่าการเดินตามประเพณี เป็นวิธีการเลี่ยงความรับผิดชอบของคนชั้นลาดและอ่อนแอ⁸⁴ นิตเช่ ได้แบ่งมนุษย์ออกเป็น 2 พวก คือ

1. พวกยึดถือธรรมะแบบนาย (Master Morality) คือพวกที่เข้มแข็ง มั่นใจในตนเอง เป็นตัวของตัวเอง ทั้งในด้านของความคิดและการปฏิบัติ พวกนี้จะยึดถืออุดมการณ์ และปฏิบัติการภายหลังได้คิดตรึกตรอง แล้วจะไม่ยอมเชื่อใครง่าย ๆ หากไร้เหตุผล

2. พวกยึดถือธรรมะแบบทาส (Slave Morality) คือพวกที่ไม่กล้า เป็นตัวของตัวเอง เพราะไม่มั่นใจในการตัดสินใจของตนเอง จึงมอบตัวเองให้กับหลักการที่คิดว่า จะช่วยคุ้มครองหรือให้ความปลอดภัยแก่ตนได้ พวกนี้จะอ้างหลักการอัน เป็นที่ยอมรับของสังคม เพื่อความสบายใจ⁸⁵

นิตเช่ ได้พยายามชักจูงให้มนุษย์เดินทางไปสู่การยึดถือธรรมะแบบนาย บุคคลที่มีบทบาทหลายท่าน ในการเผยแพร่แนวคิดทางลัทธิปรัชญาอรรถกถาจารย์นิยาม คือ โซเรน เคอกกีการ์ด (Soren Kierkegaard 1813-1855) ซึ่งมีความเห็นในท่านองเดียวกัน และมีความคิดต่อต้านกับศาสนาคริสต์และปรัชญาของเฮเกล เคอกกีการ์ด ที่พยายามสร้างชีวิตใหม่ให้แก่คำสอนของคริสต์ ผู้นำปรัชญาอรรถกถาจารย์นิยามในยุคของเราก็คือ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) ย็องปอล ซาร์ตร์ (Jean-Paul Sartre) คาร์ล จัสเปอร์ (Karl Jasper) และ เมอริช เมอเล ปองเต (Maurice Merleau-Ponty) กาเบรียล มาร์เชล (Gabriel Marcel) ปอล ทิลลิช (Paul Tillich) และ มาร์ติน บูเบอร์ (Martin Buber)⁸⁶

⁸⁴ ฟรีดริค นิตเช่, อ้างถึงใน สักดา ปรานค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 134.

⁸⁵ ฟรีดริค นิตเช่; อ้างถึงใน กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาลัทธิอรรถกถาจารย์นิยาม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 233-234.

⁸⁶ ศักดิ์ชัย นิรันทรี, ปรัชญาบนเส้นทางของการศึกษา, หน้า 55.

ในด้านการศึกษา ได้มีผู้ประยุกต์แนวคิดนี้ไปใช้กับการศึกษาโดยนำไปทดลองปฏิบัติในโรงเรียนต่าง ๆ เช่น โรงเรียนสาธิต โรงเรียน Summerhill ในอังกฤษของ A.S. Neill ส่วน Lewis Wadham ได้นำแนวความคิดนี้ไปจัดตั้งโรงเรียนในสหรัฐอเมริกา เรียกชื่อว่า American Summer Hill Schools และจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิดอิสระ เช่น มหาวิทยาลัยแห่งนครนิวยอร์ก เป็นต้น⁸⁷

ข. ความหมายของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม

อัตถิภาวนิยม มาจากภาษากรีก อัต = ความเป็นอยู่ + ภาวะ = สภาพ
ความมีอยู่ (Existence) ซึ่งนักปรัชญาไทยแปลว่า ภาวะวาท หรืออัตถินิยม ซึ่งหมายถึง เรื่อง
ที่กล่าว ความมีอยู่ของตนเอง ของมนุษย์ทั้งสิ้น⁸⁸

กรีติ บุญเจือ ได้กล่าวไว้ว่า existence ซึ่งแปรรูปมาจากศัพท์ ภาษา
ลาตินว่า existentia (ex = จาก + stare = ยืน) ซึ่งรวมแล้วแปลว่า ความมีอยู่⁸⁹
เนื่องจากปรัชญานี้ เน้นที่เสรีภาพ และการเลือกตัดสินใจของมนุษย์เป็นสำคัญ และ เมื่อเลือกกระทำ
หรือตัดสินใจแล้วก็ต้องรับผิดชอบในการเลือกกระทำหรือตัดสินใจนั้น ๆ ด้วย ดังนั้นจึงอาจจะ
กล่าวได้ว่า ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ " เป็นแนวทางที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากกรอบแห่ง
วัฒนธรรมของสังคม"⁹⁰

ค. แนวคิดพื้นฐาน

นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมที่มีคนรู้จักกันมากและมีอิทธิพลมากที่สุด คือ ฌอง
ปอล ซาร์ต (Jean Paul Sartre) ชาวฝรั่งเศส ซึ่งเขาให้ความเห็นเกี่ยวกับสัจธรรมนี้ไว้
พอสรุปได้ดังนี้

⁸⁷ สุภร ศรีแสน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 153.

⁸⁸ เรณู คุปต์ชเรีเยอร์, เอกสารคำสอนวิชาปรัชญาและปรัชญาการศึกษา, หน้า 201.

⁸⁹ กรีติ บุญเจือ, ปรัชญาอัตถิภาวนิยม, หน้า 3.

⁹⁰ Theodore Brameld, Philosophies of Education in Cultural Perspective, P. 237.

1. มนุษย์คือ เสรีภาพ สภาพความเป็นมนุษย์และ เสรีภาพ เป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ กฎเกณฑ์ หรือข้อห้ามต่าง ๆ ในสังคมโดยตัวของมันเองไม่มีอำนาจอะไรที่มาขัดกัน เสรีภาพของมนุษย์ มนุษย์มีสิทธิที่จะ เลือกรับหรือปฏิเสธก็ได้
2. มนุษย์ เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ชีวิตของแต่ละคนจึงไม่มีพระเจ้า หรือพระพรหม เป็นผู้กำหนด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ชีวิตจะมีความหมายเช่นไร อยู่ที่การตัดสินใจหรือการตั้งกฎ เกณฑ์ของมนุษย์เอง
3. ไม่มีสิ่งใดไม่ว่าจะเป็นภายในตัวหรือนอกตัวมนุษย์ ที่จะบังคับมนุษย์ได้ เช่น ความดี ชั่ว ถ้าหากขาดการยินยอมของมนุษย์ สิ่งดังกล่าวนั้น ได้แก่ อารมณ์ สัญชาตญาณ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น⁹¹
4. เชื่อว่าทุกคนมีอดีต อดีตเปลี่ยนแปลงไม่ได้ มนุษย์ไม่เป็นทาสของอดีต ปัจจุบัน เป็นสิ่งที่มีค่าที่สุด ดังนั้นมนุษย์จึงไม่ควรทำลายชีวิตปัจจุบัน เพื่ออดีต เพราะถือว่ามนุษย์เป็นผู้เลือกอดีต
5. มนุษย์จะต้องมีความรับผิดชอบต่อนตนเอง และมีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย บางครั้งความรับผิดชอบอันใหญ่หลวงทำให้คนไม่ต้องการ เสรีภาพ⁹²

ความ เชื่อพื้นฐานของลัทธิปรัชญาอัตถิภาวนิยมนี้ให้ความสำคัญกับ เสรีภาพของมนุษย์ โดยถือว่ามนุษย์ เป็นผู้ที่มีสิทธิที่จะ เลือกตัดสินใจ พร้อมกันนั้นก็ต้องรับผิดชอบใน เสรีภาพที่เลือก จึงจะถือว่าเป็นบุคคลที่มีค่า เนื่องจากสิ่งที่ผ่านมาแล้ว คือ อดีตไม่สามารถ เปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นสิ่งที่เลือกในปัจจุบันย่อมมีค่าในอนาคต

ง. ความหมายของการศึกษา

การศึกษาคือการส่งเสริมให้ผู้เรียนแต่ละคนรู้จักพิจารณาตัดสินใจตามสภาพ และ เจตจำนงค์ ที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิตของตนเองอย่างแท้จริง โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีอิสระในการเลือกสรรคุณธรรมค่านิยมได้อย่าง เสรี พร้อมกันนั้นก็ต้องมีความรับผิดชอบต่อ

⁹¹ บำรุง กลัด เจริญ, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 111.

⁹² กิตติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 72.

ต่อตนเองด้วย⁹³ หรืออาจกล่าวอย่างสรุปได้ว่าการศึกษาคือกระบวนการที่ส่งเสริมให้มนุษย์ เป็นมนุษย์ นั่นคือมีอิสระที่จะเลือกแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเอง ด้วยตนเองและรับผิดชอบ ต่อการตัดสินใจเลือกนั้น

จ. องค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม

จุดมุ่งหมายทางการศึกษา

การศึกษาแบบอัตถิภาวนิยมมุ่งจะให้ผู้เรียนพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตัวเอง อย่างเต็มที่ ให้รู้จักใช้เสรีภาพในการเลือกและมีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตน ช่วยให้ มนุษย์เข้าใจตนเอง เข้าใจโลกและความสำคัญของการมีอยู่ (existence) การศึกษาจะต้อง ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างชาญฉลาด และสามารถหาความหมายออกมา จากสิ่งที่ได้ความหมาย⁹⁴ ถ้าหากจะกล่าวถึงจุดมุ่งหมายเป็นข้อ ๆ ก็อาจจะกล่าวได้ว่า

1. มุ่งพัฒนาผู้เรียน เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยการแสวงหาความหมาย ของชีวิตด้วยตัวเอง
2. มุ่งให้ผู้เรียนตระหนักในเสรีภาพของการเลือกตัดสินใจและจะต้อง รับผิดชอบในสิ่งที่เขาเลือกนั้น
3. มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจตัวเอง สามารถเข้าใจถึงจุดอ่อน จุดแข็งของตน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้สูงขึ้น
4. กระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาด้านปรัชญาและคุณค่าทางคุณธรรมของตนเอง ขึ้นมา
5. เพื่อสร้างสังคมที่มีอิสระ เสรีภาพ พร้อมทั้งสร้างบุคคลให้เป็นผู้มีวินัย⁹⁵

⁹³ Van Cleve Morris, Philosophy and the American School (Boston: Houghton Mifflin Co., 1961), p. 391.

⁹⁴ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 143.

⁹⁵ Oliver S.I. Kenberry, American Education Foundation: An Introduction (Columbus, Ohio: Bell and Howell Company, 1974), p. 220.

หลักสูตร

เนื้อหาในหลักสูตรจะมุ่งไปทางด้านศิลปศาสตร์ ให้ความสนใจกับวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์ เช่น ศิลปะ วรรณคดี ประวัติศาสตร์และปรัชญา เพราะเชื่อกันว่าวิชาเหล่านี้ จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการฝึกฝนในด้านสุนทรียศาสตร์ อารมณ์และศีลธรรม จรรยา⁹⁶ นอกจากนี้ ยังมีวิชาวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพความเป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น หรือแม้แต่วรรณกรรมต่าง ๆ ช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงสภาพของมนุษย์ เพื่อเข้าถึงอารมณ์และข้อจำกัดของเขาด้วย⁹⁷ หลักสูตรตามปรัชญาสาขานี้จะต้องไม่เสนอวิชาเรียนให้กับผู้เรียน แต่ต้องมีวิชาต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้เลือกมากมาย เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้เรียนได้พัฒนาไปตามความต้องการของตัวเองให้เหมาะสมกับศักยภาพของผู้เรียน และเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาเสรีภาพในตัวผู้เรียนได้อย่างเต็มที่ สถานันการศึกษาควรจะยกเลิกระบบโรงเรียนเสียและควรจัดให้มีห้องสมุด ห้องประชุม โรงพลศึกษา และสนามวิ่งเล่น⁹⁸ เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาและทำกิจกรรมกับเพื่อน กับครู ทั้งคนเดียวและเป็นกลุ่ม ไม่ควรให้ระบบสถานันเข้ามาครอบงำผู้เรียน ทำให้ขาดอิสระผู้เรียนจะได้เรียนอย่างเต็มที่

ผู้สอน

ผู้สอนตามลัทธิอัตถิภาวนิยม จะต้องยอมรับหลักการประชาธิปไตย หน้าที่ของครูก็คือ เป็นผู้คอยกระตุ้นหรือเร้าให้นักเรียนรู้จักตนเองให้สามารถหยิบยก ความถนัดและความสามารถ เฉพาะตน ออกมาให้ เป็นประโยชน์ได้มากที่สุด⁹⁹ หน้าที่อีกประการหนึ่งของครูก็คือ เป็นแหล่งทรัพยากรบุคคลของผู้เรียน ครูจะต้องวางแผนร่วมกับผู้เรียนแต่ละคน จะต้องตั้งอยู่บน

⁹⁶ บุญเลิศ นาคแก้ว และนางเยาว์ สุชาพันธ์, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา, หน้า 150.

⁹⁷ ศักดา ปรารักษ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 144.

⁹⁸ George F. Kneller, Introduction to the Philosophy of Education, p. 74.

⁹⁹ กิติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 74.

เป้าหมายและความต้องการของผู้เรียนคนนั้น โดยครูจะ เปรียบ เหมือนมัคคุเทศก์ในลักษณะของ การชี้แนวทางให้แก่ผู้เรียน แต่จะไม่ออกคำสั่งแก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาจุดหมายและ ความรับผิดชอบของคน เองอย่างเสรี¹⁰⁰

ผู้เรียน

ตามลัทธินี้ เชื่อว่า ผู้เรียนมีศักยภาพในทางที่เป็นตัวของตัวเองตลอดเวลา หรือที่เรียกว่ามีลักษณะที่เป็นตัวของตัวเอง ดังนั้นผู้เรียนจึงสามารถเลือกเรียนสิ่งต่าง ๆ ตาม ความต้องการและความสนใจของคน เองที่เห็นว่าเหมาะสมกับความต้องการ ความสนใจ ความถนัด ตามศักยภาพของผู้เรียนและผู้เรียน เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน เอง ผู้เรียนจึง เป็นผู้ที่มีเสรีภาพ อย่างแท้จริง เนื่องจากเป้าหมายของการศึกษานั้นมิใช่เพื่อความรู้ มิใช่เพื่อสังคม แต่เพื่อให้ ผู้เรียนได้รู้จักตัวเอง เข้าใจตัวเอง ด้วยเหตุนี้เองแนวทางด้านจริยธรรม และการปฏิบัติตนต่างๆ จึง เป็น เรื่องของแต่ละบุคคลที่จะ เลือก แต่การเลือกนั้นต้องมีวินัยในตัวเอง และมีความรับผิดชอบ ต่อการกระทำ และผลที่จะ เกิดขึ้นจากการ เลือกนั้น¹⁰¹

วิธีการจัดการ เรียนการสอน

การจัดการ เรียนการสอนตามปรัชญาสาขานี้ เน้นให้ผู้เรียน เป็นตัวของ ตัวเองมากที่สุด เป็นการสอนให้ผู้เรียนค้นพบความจริงด้วยตัวเอง การเรียนการสอน ครูไม่ควร เป็นผู้กำหนดเนื้อหาให้ผู้เรียน แต่ผู้เรียนจะเป็นผู้เลือกด้วยตัวเอง ปรัชญาของเขาเอง วิชาต่างๆ จะ เป็น เครื่องมือให้ผู้เรียนได้รู้จักกับตนเองเป็นการเรียนรู้จากภายในไปสู่ภายนอก (Learn from the inside-out)¹⁰² ซึ่งหมายความว่าผู้เรียนจะได้รับการส่งเสริมให้เข้าใจใน เนื้อหาวิชาที่เรียนอย่างถ่องแท้และสามารถบอกได้ว่ามีความรู้สึกอย่างไรเกี่ยวกับวิชาที่เลือกนั้น

¹⁰⁰ Oliver S.I. Kenberry, American Education Foundation: An Introduction, p. 221.

¹⁰¹ Edkard J. Power, Philosophy of Education (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1982), p. 145.

¹⁰² Van Clare Morris, Philosophy and the American School, p. 392.

วิชาใดที่จะทำให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเอง และมีความพึงพอใจมากวิชานั้นถือว่าผู้เรียนควรจะได้เลือกเรียน¹⁰³ วิธีการสอนที่เด่นมากอีกวิธีหนึ่งที่ช่วยส่งเสริม เอกลักษณ์คือวิธีสร้างความสัมพันธ์กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความกระจำในเป้าหมายของการเรียนรู้เร็วขึ้น ปรัชญาลัทธินี้เชื่อว่าความรู้ที่สำคัญของมนุษย์มิใช่ความรู้เชิงทฤษฎีและความรู้ที่ค้นคว้าไปสู่นามธรรม ดังนั้นจึงไม่นิยมความรู้ที่เป็นนามธรรม หรือความรู้ที่ไกลตัวมนุษย์ แต่จะให้ผู้เรียนได้ศึกษาสิ่งทีใกล้ตัว เป็นรูปธรรมและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงได้ชื่อว่าเป็น "ศูนย์กลางของการเรียน"¹⁰⁴ คือผู้เรียนแต่ละคนมี เสรีภาพในการ เลือกและ จัดแผน การศึกษา ของตัวเอง

สรุปแนวความคิดปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ มองเห็นว่า เสรีภาพของมนุษย์ เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด จึงมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะของแต่ละคนด้วยตนเอง หลักสูตรจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานความต้องการและความสนใจของผู้เรียน เป็นสำคัญ ผู้สอนจะมีหลายบทบาท เป็นทั้งผู้ช่วย ผู้สังเกตการณ์ และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความกระจำในเป้าหมายของการเรียนรู้ และความต้องการของตนเอง ผู้เรียนจะเป็นผู้เลือกเรียนสิ่งต่าง ๆ ตามความต้องการและความสนใจที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ตนเอง และวิธีการจัดการเรียนการสอนเน้นให้ผู้เรียน เป็นตัวของตัวเอง โดยฝึกให้ผู้เรียนรู้จักคิด รู้จักใช้เหตุผล และได้กระทำสิ่งต่างๆ ด้วยความรับผิดชอบและด้วยตัวเอง

¹⁰³ กิติมา ปรีติติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 90-91.

¹⁰⁴ คณาจารย์ภาควิชาปรัชญา, ปรัชญาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528), หน้า 280.

6. ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา: (Buddhism)

โดยทั่วไปพื้นฐานทางศาสนาและความเชื่อของคนไทยส่วนมาก คือ พุทธศาสนา ดังนั้นถ้าหากจะให้เข้าใจวิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่แล้วจำเป็นต้องศึกษาพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นแนวความคิดพื้นฐานของคนไทยทั้งหลาย เหล่านั้น ด้วยเหตุที่คนไทยส่วนใหญ่จำนวนถึงร้อยละ 94 เป็นพุทธศาสนิกชน¹⁰⁵ จึงมีนักการศึกษาหลายท่านมองเห็นว่าน่าจะนำเอาปรัชญาทางศาสนา นำมา เป็นแม่บทของปรัชญาการศึกษาไทย

ก. ภูมิหลัง

พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระศาสดาของศาสนาพุทธ ซึ่งก็เป็นศาสนาหนึ่ง ที่มุ่งให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนดี มีศีลธรรม มีปรัชญาชีวิต เพื่อเป็นแนวในการครองตนให้สามารถ ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมมนุษย์ได้อย่างมีความสุข การที่จะครองชีวิตอย่างมีความสุขได้นั้นจะต้องเป็นบุคคล ผู้มีปัญญา (Wisdom) หรือ "ยถาภูตสัมมัมปัญญา" ซึ่งหมายถึงปัญญาที่รู้เห็นตามความเป็นจริงไม่ได้ อยู่บนพื้นฐานของสมมติฐาน (Hypothesis) ปัญญาที่เกิดขึ้นจึงจะสามารถดับทุกข์ได้เนื่องจาก รู้จักปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาอย่างถูกวิธี¹⁰⁶

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี จึงเป็นบุคคลแรกที่ได้พยายามประยุกต์ ปรัชญาการศึกษาไทยมาจากพุทธปรัชญา เนื่องจากมองเห็นว่าหัวใจของพุทธปรัชญา ซึ่งได้แก่ อริยสัจ 4 ก็เหมือนกับวิธีการคิดอย่างใคร่ครวญ หรือวิธีการคิดอย่างวิทยาศาสตร์นั่นเอง ส่วน หลักการในคัมภีร์ กาลามสูตร สาราณียธรรม และสัปปริสธรรม ก็เปรียบได้กับหลักประชาธิปไตย เกี่ยวกับเรื่องการใช้สติปัญญา การร่วมมือกันและการเคารพในความคิดเห็นของคนอื่น¹⁰⁷ ต่อมา

¹⁰⁵ วรวิทย์ วคินสรการ, "จากพุทธปรัชญาสู่ปรัชญาการศึกษา" วารสารวิจัยและวัดผล 27, 4(2527): 103.

¹⁰⁶ พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, "พุทธปรัชญา" วารสารพุทธจักร 39 (กุมภาพันธ์ 2528): 9.

¹⁰⁷ เพ็ญสิริ จิระเศชากุล, เอกสารประกอบการสอนวิชาศึกษา 471 (พิษณุโลก: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, ม.ป.ป.), หน้า 180.

ก็ได้มีผู้ให้ความสนใจเสนอแนวคิดและหลักการ ตลอดจนแนวการนำไปปฏิบัติไว้มากมาย ทั้งในรูปของตำราและบทความ บุคคลที่นักการศึกษายอมรับและรู้จักกันดีก็คือ ศาสตราจารย์ สาโรช บัวศรี พระราชวรมณี และท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งผู้วิจัยจะได้แจกแจงรายละเอียดในส่วนที่สำคัญต่อไป

ข. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา

ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา หมายถึงปรัชญาการศึกษาที่มีรากฐานความเชื่อมาจากพุทธปรัชญา เนื่องจากมีความเชื่อว่า เนื้อหาของศาสนาล้วน เป็น เนื้อหาของปรัชญาด้วยทั้งสิ้น ดังนั้นพุทธธรรมอัน เป็น เนื้อหาสาระของพุทธศาสนาก็คือ เนื้อหาสาระของพุทธปรัชญานั้นเอง และพุทธธรรมได้ครอบคลุมปัญหาในทางปรัชญาไว้อย่างสมบูรณ์ทั้งในทางภววิทยา ญาณวิทยาและคุณวิทยา¹⁰⁸

ค. แนวคิดพื้นฐานของปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ได้ทรงแนะวิธีแก้ปัญหาของชาวโลก เพื่อให้พ้นจากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาหรือที่เรียกว่าความทุกข์ซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น ความไม่สมหวัง ความยากจน ความอิจฉาริษยา ความอยากเป็นใหญ่ ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ บุคคลผู้ฉลาดย่อมแก้ปัญหาได้ แต่ปัญหาที่เป็นความทุกข์สุดยอด ผู้ที่เลิกละอาสวะกิเลสได้จึงจะสามารถแก้ปัญหาได้¹⁰⁹ ดังนั้นพระพุทธองค์จึงได้เสนอแนวการแก้ปัญหาโดยให้รู้จักแก้ปัญหาทั้งวิธีการแก้ปัญหา ด้วยหลักต่าง ๆ ดังนี้คือ

1. หลักมัชฌิมาปฏิปทา คือไม่เครียดหรือไม่หย่อนจนเกินไป ด้วยมรรค 8 ประการ
2. หลักสังคมบุรุษ 8 ประการ
3. หลักช่วยเหลือตนเอง (อตตาหิ อตตโน นาโถ)

¹⁰⁸ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2525), หน้า 26-27.

¹⁰⁹ สุวรรณ์ เหล็กงาม, "วิธีแก้ปัญหาตามหลักพุทธศาสนา" วารสารการศึกษาผู้ใหญ่ 16 (พฤษภาคม-มิถุนายน 2522): 35.

4. หลักวิทยาศาสตร์ ซึ่งเชื่อว่าสิ่งใดเกิดมาแต่เหตุ ต้องรู้เหตุของสิ่งนั้น และความดับ ไปของสิ่งนั้น

5. หลักสติสัมปชัญญะ

6. หลักเว้นความชั่ว ทำความดี และทำจิตใจให้หมดจด ผ่องใสอยู่เสมอ

7. หลักการไม่ยึดถือมั่นในสิ่งทั้งปวง¹¹⁰

โดยทั่วไปพุทธปรัชญามักจะศึกษาหลักใหญ่ ๆ อยู่ 2 ประการ คือ โลกทัศน์ (World View) และชีวทรรศน์ (Life View)¹¹¹ ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยมีเป้าหมายที่จะให้บรรลุ "สภาวะที่ปราศจากทุกข์"¹¹² ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาตามแนวพุทธศาสน์ พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นว่าโลกและชีวิตเป็นอนิจจังไม่มีอะไรแน่นอน สัจธรรมหรือความจริงนั้น ขึ้นอยู่กับหลักไตรลักษณ์ มนุษย์จึงไม่ควรแสวงหาความสุขด้วยการยึดมั่นอยู่กับวัตถุ ซึ่งล้วนแต่จะทำให้เกิดทุกข์ เนื่องจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะประกอบด้วยชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ¹¹³ องค์ประกอบทั้ง 5 ประการนี้ล้วนเป็นอนิจจัง มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหว ไม่คงที่ อยู่ในกระแสแห่งความ เกิดดับสืบเนื่องกันตลอดเวลา ดังนั้นมนุษย์จึงควรพัฒนาความรู้ ซึ่งพุทธปรัชญาจัดไว้ 2 ระดับ คือ

1. สุตะ ซึ่งเป็นความรู้สามัญที่ศึกษาเล่าเรียนอยู่ทั่ว ๆ ไป อาจจะนำมาเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพและนำมาอวดกัน
2. ปัญญา ซึ่งเป็นความรู้ระดับสูงที่เกิดขึ้นภายในตัวเอง สามารถนำมาถ่วงถ่วงและวิเคราะห์ความรู้ระดับสูงตรอยอย่างลึกซึ้ง¹¹⁴

¹¹⁰ สุรัตน์ เหล็กงาม, "วิธีแก้ปัญหาคตามหลักพุทธศาสน์", หน้า 35.

¹¹¹ พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, "พุทธปรัชญา", หน้า 10.

¹¹² จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 91.

¹¹³ ศักดา ปรารงค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 157.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 158-159.

ดังนั้น เพื่อให้เข้าถึงปรัชญาของพุทธศาสนา เพื่อการหลีกเลี่ยงจากภาวะความทุกข์ จึงจำเป็นต้องศึกษาให้เกิดความรู้ระดับสูงอันเป็นความเข้าใจอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรอง พาดัวเองให้พ้นจากความทุกข์และสามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขตลอดไป

ง. ความหมายของการศึกษา

การศึกษาตามความหมายของ ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนันั้นได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายลักษณะด้วยกัน เช่น

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้กล่าวว่า การศึกษา คือการพัฒนาขั้นที่ 5 เพื่อว่า โลกะ โทสะ โมหะ จะได้ลดน้อยถอยไปหรือหมดไปในที่สุด และได้บรรลุชีวิตที่ดี¹¹⁵

จิตรกร ตั้งเกษมสุข มีความเห็นว่าการศึกษิตตามแนวพุทธปรัชญานั้นจะต้องประกอบด้วย 5 ด้าน คือ การฝึกฝนอบรมทางด้านกายและวาจา (ศีล) ด้านจิตใจที่หนักแน่นมั่นคง (สมาธิ) และด้านการพัฒนาจิตใจที่เคราะห้ เรื่องงานหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ หรือที่เรียกว่ารู้แจ้งแทงตลอดในสภาพความเป็นจริงทั้งหลาย คือ (ปัญญา)¹¹⁶

จึงพอสรุปได้ว่าการศึกษิตตามความหมายของพุทธปรัชญา ก็คือ ความพยายามที่จะพัฒนาผู้เรียน ด้วยการให้การฝึกฝนอบรม ทั้งทางด้านร่างกาย วาจา อารมณ์ จิตใจ และความคิดอย่างพัฒนาจิตใจที่เคราะห้ ทำให้สามารถมองเห็นหลักไตรลักษณ์จากการไตร่ตรองเพื่อการนำพาตนให้พ้นจากอกุศลมูล เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขอันเกิดจากการหลงยึดมั่นในสิ่งทั้งปวง

¹¹⁵สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์". ใน ศึกษิตศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพิศการต์, 2526), หน้า 12.

¹¹⁶จิตรกร ตั้งเกษมสุข, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 83.

จ. องค์ประกอบทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายทางการศึกษา

ตามแนวคิดทางพุทธศาสนา มี 2 ระดับ คือ

1. ระดับผู้ที่ยังครองเรือน
2. ระดับผู้ที่ไม่ครองเรือน¹¹⁷

สำหรับจุดมุ่งหมายสูงสุดของศาสนาพุทธนั้นก็คือมุ่งนิพพาน แต่การนิพพานไม่ใช่เป็นเรื่องที่ง่ายนัก เพราะนั่นหมายถึงเป็นการดับสาเหตุของทุกข์ คือ อกุศลมูลโดยสิ้นเชิง ซึ่งในระดับนี้จะ เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของผู้ที่ไม่ครองเรือน สำหรับผู้ที่ครองเรือนอยู่ก็ควรจะมีจุดมุ่งระวังหรือดับ เช่นกัน แต่ควรดับปัญหาของชีวิตให้ได้พอควร เพื่อจะได้ประสบชีวิตที่ร่มเย็น หรือพอควรแก่กรณีที่ครองเรือนอยู่ด้วยการดับหรือแก้ปัญหาดังกล่าว เหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น

ถ้าหากจะแบ่งความมุ่งหมายทางพุทธปรัชญาให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ก็พอจะแบ่งออกได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนมีร่างกาย ความรู้สึก มีความจำ มีจิตใจและมีความรู้อยู่บ้างแล้ว แต่ยังมีกิเลส โกรธ หลง ดังนั้นการศึกษาจึงมุ่งพัฒนาอกุศลมูลเหล่านี้ให้ลดลง และพัฒนาความรู้ ความจำ ความคิดเพื่อให้เป็นไปในทางที่เหมาะสม¹¹⁸
2. เกี่ยวกับสังคม เนื่องจากสังคมต้องมีกฎเกณฑ์ ต้องมีการร่วมมือกัน ต้องมีการเคารพนับถือ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ต้องใช้ปัญญาในการครองชีวิตอยู่ร่วมกัน "จึงจำเป็นต้องให้เข้าใจ สาราณียธรรม 6 อปริหานิยธรรม 7 และสัพบุรียธรรม"¹¹⁹

¹¹⁷ สภากรรมการศึกษาแห่งประเทศไทย, สาโรช บัวศรี กับการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญผล, 2529), หน้า 32.

¹¹⁸ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 160.

¹¹⁹ กิติมา ปริศติติก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 14.

3. เกี่ยวกับลักษณะของการเรียนรู้ เพื่อให้รู้จักคิด รู้จักใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาชีวิตอย่างมีปัญญา
4. เกี่ยวกับความร่มเย็นของชีวิตมนุษย์ทั่วไป คือ พัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม ทำให้เกิดความร่มเย็นแก่ชีวิตและสังคมโดยทั่วไป¹²⁰

หลักสูตร

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ เนื้อหาของการศึกษาที่ เรียกกันว่าหลักสูตรนั้น แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เนื้อหาที่จำเป็นในการประกอบอาชีพและ เนื้อหาที่จำเป็นต่อการพัฒนาจิตใจ¹²¹ ซึ่งจะเห็นว่าการศึกษาของไทย เรา เน้นหนักไปทางด้านวิชาการและการประกอบอาชีพ เสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ในเรื่องจริยธรรม คุณธรรมนั้นไม่ค่อยจะได้รับความสนใจมากนัก ดังคำกล่าวของ จิตรกร ตั้งเกษมสุข ที่กล่าวว่า "ข้อผิดพลาดอย่างฉกรรจ์ของการจัดการศึกษาในปัจจุบันจึงอยู่ที่ มองเห็นการศึกษาเป็นเพียงกระบวนการเตรียมคน (Man Power) ให้ออกไปประกอบอาชีพ มิได้ มองว่าการศึกษาคือกระบวนการพัฒนาความเป็นมนุษย์ (Manhood)¹²²

ฉะนั้นจึงน่าเป็นห่วงว่าคนที่ถูกพัฒนาออกมา เหล่านั้นจะมีวิชาการและเทคนิค วิทยามากมาย แต่ปราศจากซึ่งคุณธรรมและจริยธรรม พระราชวรเมธี (ประยูทธ ปยุตโต) จึงได้ เสนอว่าหลักสูตรที่ควรจะนำมาประยุกต์ใช้จึงถือว่าเป็นแก่นของพุทธศาสนานั้นคือ

1. หลักอริยสัจ 4
2. หลักชั้นธ 5
3. หลักปฏิจจนุปบาท
4. หลักไตรลักษณ์
5. หลักมัชฌิมาปฏิปทา = ไตรสิกขา = โอวาทปาฏิโมกข์ = มรรค 8¹²³

¹²⁰ ตักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 160-161.

¹²¹ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 108.

¹²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

¹²³ พระราชวรเมธี, ปรัชญาการศึกษาไทย, ฉบับปรับปรุงแก้ไข (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2528), หน้า 187.

นอกจากนั้น ดร.วิระยุทธ วิเชียรโชติ ยังได้แบ่งหลักสูตรออกเป็น 2 แบบ คือ หลักสูตรแบบชาวบ้านและหลักสูตรแบบศาสนา ซึ่งสรุปได้ว่าหลักสูตรแบบชาวบ้านคือหลักสูตรที่สอนให้คนเป็นคนดีในโลกนี้ ทั้งในด้านการประกอบอาชีพและด้านความประพฤติ ด้านจริยธรรม แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับบุคคล เช่น สัปปุริสธรรม 7 มรรค 8 และอิทธิบาท 4
2. ระดับกลุ่ม เช่น สังคหัตถุ 4 ขราวาสธรรม 4 และพรหมวิหาร 4
3. ระดับสังคมและประเทศชาติ เช่น ทศพิธราชธรรม เป็นต้น¹²⁴

ส่วนหลักสูตรแบบศาสนานั้นคือหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมล้วนๆ ซึ่งประกอบด้วยหลักอริยสัจ 4 หลักชั้นธ 5 หลักไตรลักษณ์ และหลักปฏิบัติจสมุขบาท ดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น

ผู้สอน

ในแง่ของปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา ผู้สอนจะมีบทบาทสำคัญ คือ เป็นผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยาการให้แก่ศิษย์ เป็นกัลยาณมิตรที่ดีของศิษย์ ซึ่งหมายถึงเป็นผู้ที่เคียงพร้อมไปด้วยคุณสมบัตินี้ที่จะสั่งสอน แนะนำ ชักจูง ช่วยเหลือและเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อให้ผู้เรียนดำเนินไปตามทางแห่งการฝึกฝนอบรมได้อย่างถูกต้อง สามารถเป็นพหุสูตรทางปัญญา โดยการสั่งสอนแนะนำและเป็นที่ปรึกษาได้¹²⁵ ซึ่งพระราชวรมุนีได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับคุณสมบัตินี้ของครูตามแนวพุทธปรัชญาว่าต้องมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. ปิโย น่ารัก ในฐานะที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม
2. ครู นำเคารพ ในฐานะที่เป็นผู้ประพฤติควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัยและเป็นที่พึ่งได้

¹²⁴วิระยุทธ วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาาระบบอารยนิยมตามแนวพุทธศาสนา". ในศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 34.

¹²⁵พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย, ฉบับปรับปรุงแก้ไข, หน้า 171-174.

3. กาวนิโย นำยยกย่อง ควรแก่การเอาอย่าง ในฐานะผู้ทรงคุณความรู้ และผู้ทรงภูมิปัญญาอย่างแท้จริง เป็นทั้งผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองเสมอ
4. อตฺตา รู้จักพูด รู้จักชี้แจง รู้ว่าควรจะทำอย่างไร ควรจะชี้แจง อย่างไรให้เกิดความเข้าใจง่าย คอยว่ากล่าวตักเตือนและ เป็นที่ปรึกษาได้ดี
5. วานกขโม อคทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำซักถาม หรือคำปรึกษาทุกอย่างอยู่เสมออย่างไม่เบื่อ
6. คมภีรญาจกตํ กตฺตา กล่าวชี้แจงแถลง เรื่องต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้ง
7. โน จฏฺฐาณํ นิโยชเย ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย¹²⁶

ในหมวด ทศ 6 ทักขินทศ คือ ทศเบื่องขวา ได้กล่าวว่า อาจารย์พึงอนุเคราะห์ศิษย์ 5 สถาน คือ

1. แนะนำดี คือ ฝึกฝนแนะนำศิษย์ให้เป็นคนดี
2. ให้เรียนดี คือสอนศิษย์ให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
3. บอกศิลป์ให้สิ้นเชิงโดยไม่ปิดบัง
4. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
5. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย คือ ช่วยคุ้มครอง และเป็นพี่เลี้ยงแก่ศิษย์¹²⁷

ตามทัศนะของพุทธปรัชญาจะเห็นได้ว่า บทบาทของผู้สอนนั้น ผู้สอนจะต้องเป็นบุคคลที่มีทั้งความรู้ ปัญญาและคุณธรรม เพื่อให้เหมาะที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูงช่วยเหลือ ปกป้อง และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นปูชนียบุคคลและเป็นกัลยาณมิตรที่ดีของศิษย์ สามารถบอกช่องทางให้ผู้เรียนปฏิบัติตามแนวทางการฝึกอบรมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

¹²⁶ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2525), หน้า 125.

¹²⁷ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 76.

ผู้เรียน

บทบาทของผู้เรียน ตามทัศนะของพุทธปรัชญานั้นผู้เรียนจะต้องฟังคำแนะนำของผู้สอน ฝึกใช้ความคิดอย่างวิเคราะห์ ไตร่ตรอง เพื่อไม่ให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน ได้แสดงอารมณ์สงส์ของโยนิโสมนสิการไว้ว่า การฝึกใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คือ คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิด รู้จักวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญของการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์ และเป็นอิสระซึ่งจะทำให้ทุกคนช่วยเหลือตัวเองได้¹²⁸

ส่วนคุณสมบัติของครูตามทัศนะของชาวพุทธ จิตรกร ตั้งเกษมสุข ได้ให้ทัศนะไว้มี 5 ประการ คือ

1. พุทฺสตา คือ เป็นบุคคลที่ได้ฟังมาก
2. ธตา คือ จับหลักสาระได้ จำได้แม่นยำ
3. วจสา ปริจิตา คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนคล่องแคล่ว ชัดเจน
4. มนุสาณูปกขิตา คือ เพ่งจนขึ้นใจ ใส่ใจคิดพิจารณาจนเจือใจ นึกถึงครั้งใดก็ปรากฏเห็นสว่างชัด
5. ทิฏฐิยา สุปฏิวิทูตา คือ มีความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์ด้วยปัญญาทั้งในส่วน เนื้อความและ เหตุผล¹²⁹

ตามลักษณะที่กล่าวมาแล้วข้างต้น บทบาทของผู้เรียนนั้นจะต้องเป็นผู้ฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความคิดอย่างลึกซึ้งตามแนวการฝึกฝนตนเอง ให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีความคิดอย่างลึกซึ้งตามแนวการฝึกฝนอบรมอย่างเคร่งครัด โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อให้เกิดปัญญาที่บริสุทธิ์สามารถเข้าใจสภาวะที่แท้จริงได้อย่างถูกต้อง ซึ่งจะช่วยให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้

¹²⁸ พระราชวรณีย์, ปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2514), หน้า 156.

¹²⁹ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 134-135.

วิธีการจัดการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญานั้นแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ¹³⁰

ชั้นปรียัติ เป็นชั้นที่ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการเล่าเรียน จดจำได้ ความรู้เหล่านี้จะได้จากภายนอกที่เรียกว่า "ปรโต โขสะ"¹³¹ ซึ่งแปลว่าเสียงจากที่อื่น จากการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้จากการแนะนำ ข่าวสาร การถ่ายทอดจากผู้รู้ เช่น พ่อ แม่ ครูอาจารย์ เพื่อน หนังสือ ฯลฯ ซึ่งความรู้ที่ได้จะต้องเป็นความรู้ในทางที่ดี ไม่ผิดพลาด จึงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน

2. ชั้นปฏิบัติ เป็นชั้น ความรู้ ความเข้าใจที่เกิดจากการปฏิบัติจริงตามหลักไตรสิกขา ซึ่งจะตรงกันกับหลักการเรียนโดยการกระทำของ จอห์น ดิวอี้ ความรู้ชั้นนี้จะทำให้ผู้เรียนเกิดความคิดและเกิดปัญญา ซึ่งการฝึกให้คิดอย่างผู้มีปัญญานี้ พระราชวรมณี ได้กล่าวไว้ในหนังสือปรัชญาการศึกษาไทย เล่มเดียวกันว่าจะต้องคิดแบบโยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถูกวิธีหรือที่เรียกว่ารู้จักคิดหรือคิดเป็น นั่นคือ การคิดตามแนวของปัญญา คือ การรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ

3. ชั้นปฏิเวธ เป็นขั้นรู้จริงในสิ่งที่ศึกษา หรือที่เรียกว่า "รู้แจ้ง" ในความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย สามารถขจัดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ได้

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้เสนอวิธีการแก้ปัญหาตามแนวพุทธศาสนาไว้โดยแบ่งออกเป็น 4 ชั้น คือ¹³²

¹³⁰ วรวิทย์ วลินสรากร, "จากพุทธปรัชญาสู่ปรัชญาการศึกษา" วิจัยและวัดผล 27, 4(2527): 108.

¹³¹ พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษา, ฉบับปรับปรุงแก้ไข, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2528), หน้า 226.

¹³² สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, สาโรช บัวศรี กับการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 48-50.

1. **ปริญญญา หรือขั้นกำหนดปัญหา (ขั้นทฤษฎี)** คือ ครูช่วยให้นักเรียนได้พิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ด้วยความรอบคอบและพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหา ซึ่งนักเรียนจะต้องแก้ไขให้จงได้
2. **ปทานะ หรือขั้นตั้งสมมุติฐาน (ขั้นสมมุติ)** คือ ครูช่วยให้นักเรียนได้พิจารณาตัวเองว่าสาเหตุของปัญหามีอะไรบ้าง จะต้องขจัดหรือแก้ที่สาเหตุของปัญหาอย่างไร จะกระทำอะไรได้บ้าง
3. **สังจกิริยา หรือขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล (ขั้นนิโรธ)** หมายถึง การทำให้แจ้ง หรือบรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการ ขั้นนี้ครูต้องให้นักเรียนได้กระทำทดลองด้วยตนเอง เมื่อได้ผลอย่างไรแล้วให้บันทึกผลเอาไว้
4. **ภาวนา หรือขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล (ขั้นมรรค)** ผลที่ได้ทดลองนั้นอาจจะมีความแตกต่างกัน การนำผลต่าง ๆ มาวิเคราะห์เปรียบเทียบจะทำให้มองเห็นว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหากำหนดขึ้นในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ แล้วจึงสรุปผลที่ได้นั้นเป็นข้อ ๆ เพื่อเป็นแนวในการปฏิบัติต่อไป

ตามแนววิธีการเรียนการสอนตามพุทธปรัชญานั้น จึงสรุปได้ว่า ประกอบด้วย การถ่ายทอดความรู้ การฝึกฝนอบรม การให้การแนะนำ ชี้แจงหรือแม้แต่การช่วยเหลือจากครู ซึ่งครูจะเป็นแบบอย่างที่ดีในทางความรู้และทางปัญญา พร้อมกันนั้นผู้เรียนก็จะเป็นผู้คอยรับฟัง จดจำ ทดลองปฏิบัติ วิเคราะห์วิจารณ์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เป็นผู้มีปัญญาอันแท้จริงเกี่ยวกับวิชาที่เรียน มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญา ลักษณะเหล่านี้จึงเป็นลักษณะเด่นของการศึกษา ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา

สรุปแนวความคิดปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา

ปรัชญาการศึกษาในแนวนี้ เกิดจากการนำพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้เป็นหลักในการจัดการศึกษา มีคดียมุ่งพัฒนาสติปัญญา เพื่อการคิดอย่างพินิจ พิเคราะห์ เพื่อการแก้ปัญหาชีวิต และจุดมุ่งหมายสูงสุดก็เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์อันเกิดจากความลุ่มหลงในวัฒนธรรม เนื้อหาหลักสูตรซึ่งต้องประกอบด้วย เนื้อหาที่จำเป็นต่อวิชาชีพ และเนื้อหาที่จำเป็นต่อการพัฒนาจิตใจ ผู้สอนต้องเป็นบุคคลที่สามารถช่วยเหลือ ชักจูง แนะนำ ชี้แจง และเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถ บอกช่องทางให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติตามแนวทางการฝึกอบรมได้อย่างถูกต้อง ผู้เรียนเป็นผู้คอยฟังคำแนะนำ

ของผู้สอน ฝึกใช้ความคิดอย่างวิเคราะห์ใคร่ครวญ เพื่อไม่ให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน และวิธีการจัดการเรียนการสอน เป็นการฝึกฝนอบรมแก่ผู้เรียน ประพฤติ ปฏิบัติตนอย่างมีระเบียบวินัย ทางด้านกาย วาจา ใจ มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญา ซึ่งประกอบด้วย ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ

ปรัชญาการศึกษาที่ได้กล่าวมาทั้ง 6 ลัทธิ ต่างก็มีแนวคิดและจุดเด่นที่ต่างกันออกไป เช่น ปรัชญาลัทธินิรันดรนิยม เน้นการพัฒนาสติปัญญาและความมีเหตุผลของผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีความรู้และมีคุณธรรม ปรัชญาลัทธิสารัตถนิยม เน้นที่การอนุรักษ์สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งการฝึกฝนทักษะให้แก่คนรุ่นหลัง ปรัชญาลัทธิพิพัฒนาการนิยม เน้นที่การพัฒนาบุคคล ให้รู้จักแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตัวเอง รู้จักตัดสินใจลงมือปฏิบัติการแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขในสังคม ปรัชญาลัทธิปฏิรูปนิยม เน้นให้ผู้เรียนมีความสามารถและทัศนคติที่จะออกไปพัฒนาชีวิตของตนเองและบุคคลในสังคมให้ดีขึ้น ซึ่งก็เท่ากับฝึกให้ผู้เรียนรู้จักพัฒนาตัวเอง สมาชิกในสังคม เพื่อการปฏิรูปสังคมขึ้นมาใหม่ ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยมมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและอารมณ์ของแต่ละคนด้วยตนเอง คือมุ่งให้เกิดเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อตนเองเป็นหลัก และปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา นั้น เน้นที่การหลีกเลี่ยงภาวะที่ทำให้เกิดทุกข์ ตั้งอยู่ในไตรสิกขา ได้แก่ วิชาศีลคือให้รู้จักตัวเอง มีกาย วาจา เป็นปกติ มีสมาธิคือให้รู้จักพิจารณาความจริงภายในจิตใจในธรรมชาติ และมีปัญญาอันเกิดจากการรู้แจ้ง ที่เรียกว่าการเข้าใจ ตลอดจนถูกต้อง ความคิดเห็นและความเชื่ออันเกิดจากการพิจารณาปรัชญาทั้ง 3 ประการ ที่ได้กล่าวไว้แล้ว คือ ประการแรก การพรรณาวเคราะห์ ประการที่สอง การวิจารณ์-ประเมินผล ประการสุดท้าย เป็นการอนุมานหรือคาดคะเน ซึ่งวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้จะ เป็นสิ่งที่จะช่วย เสนอแนวคิดของแต่ละปรัชญาให้มีลักษณะที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนว่า ปรัชญาการศึกษาในระดับใด ประเภทใด ตามสภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีการพัฒนาหรือ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดยั้ง จึงจำเป็นต้องปรับปรัชญาการศึกษาให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น ฉะนั้นการวิจัยทางปรัชญาการศึกษา จึงมีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการทางการศึกษา เนื่องจากผลการวิจัยทางปรัชญาการศึกษาจะช่วยยืนยันให้นักการศึกษาได้ทราบว่าปรัชญาการศึกษาลัทธิใดมีความเหมาะสมกับการศึกษาในแต่ละระดับ แต่ละประเภทอย่างไร ซึ่งเป็นการพิจารณาปรัชญาการศึกษาอย่างถี่ถ้วนอีกประการหนึ่ง ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถตรวจสอบด้วยระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

การศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษามีอยู่ด้วยกันจำนวนหลายเรื่อง ซึ่งงานวิจัยส่วนใหญ่จะใช้วิธีการสอบถามความคิดเห็นทางปรัชญาการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง โดยจะสร้างเครื่องมือการวิจัยเป็นแบบสอบถามความคิดเห็น รองลงไปก็คือการวิจัยในลักษณะ เปรียบเทียบความคิดเห็นระหว่างกลุ่มตัวอย่างที่มีตัวแปรต่างกัน เช่น ความคิดเห็นระหว่างอาจารย์กับนักศึกษา หรือการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดและการปฏิบัติจริงของกลุ่มตัวอย่าง สำหรับงานวิจัยทางปรัชญาการศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษาโดยทั่วไป และปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า มีผลงานวิจัยต่าง ๆ ดังนี้ คือ

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ ได้วิจัยเรื่อง "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท" โดยวิธีวิจัยเอกสารจากคัมภีร์ พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา โดยใช้วิธีการอ่านเพื่อเก็บข้อมูลนำมาสังเคราะห์เป็นหมวดหมู่แล้ววิเคราะห์แยกแยะเหตุผลเทียบเคียงกับระบบความคิดตามแบบนิยมของปรัชญาการศึกษา คือ มี เมตตานิธิศาสตร์ ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ เป็นพื้นฐาน ผลการวิจัยสรุปว่า ทิศทางการศึกษาในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มีจุดมุ่งหมาย อุดมคติที่แน่นอน ตลอดจนมีแนวทางการจัดหลักสูตร มีวิธีการเรียนการสอนเป็นลักษณะพิเศษของตนโดยเฉพาะ และเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ พุทธปรัชญามีได้มุ่งสนองความต้องการของความคิด แต่ทว่าเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของชีวิต ดังนั้นจึงสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง ลักษณะเด่นของพุทธปรัชญาก็คือ มีแนวความคิดที่เปิดกว้าง สามารถรับแนวคิดจากปรัชญาลัทธิอื่น ๆ ได้ และที่สำคัญคือ มุ่งพัฒนาจิตใจในระดับสามัญและระดับสูง (โลกุตตระ) การพัฒนาจิตใจทั้งสองระดับนี้ หลักสูตรยังได้กำหนดการฝึกฝนเอาไว้ด้วย¹³³

วิทย์ วิศทเวทย์ ได้ศึกษาปรัชญาการศึกษาของไทย ช่วงมีพุทธศักราช 2411-2475 โดยการศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ จากการศึกษาพบว่า อุดมคติทางการศึกษาของสังคมไทยในช่วงดังกล่าวมีอุดมคติทางการศึกษาตามลัทธิปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมากกว่าพัฒนาการนิยม หรือ นีรันทรนิยม¹³⁴

¹³³ วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้าบทคัดย่อ.

¹³⁴ วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พื้นนี้ พับบริษัท, 2526), หน้า 103.

ทรงวุฒิ สุธารรรถ ได้วิจัยเรื่อง "แนวโน้มของปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียน ปิพุทธศักราช 2543" โดยแบ่งสภาพการณ์ในอนาคตออกเป็น 2 สภาพการณ์ คือ สภาพการณ์แบบอนาคตที่ไม่ดี ดำเนินการวิจัยโดยใช้เทคนิคเดลฟาย สอบถามความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ 25 คน เครื่องมือวิจัยผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเอง เพื่อสอบถามผู้เชี่ยวชาญ 3 รอบ จากผลการวิจัยพบว่าแนวโน้มปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียนปี พ.ศ. 2543 สอดคล้องกับปรัชญามนุษยนิยม ส่วนในสภาพการณ์แบบอนาคตที่ดี ความเห็นของผู้เชี่ยวชาญจะมีแนวโน้มไปทางปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมและมนุษยนิยม และในสภาพการณ์แบบอนาคตที่ไม่ดี ความเห็นของผู้เชี่ยวชาญจะมีแนวโน้มไปทางปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมและมนุษยนิยม เช่นเดียวกัน และมีบางส่วนที่มีความเห็นสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาพฤติกรรมนิยม และ เสรีนิยม¹³⁵

ผลของการวิจัยโดยสรุป พอจะกล่าวได้ว่า แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาจะแปรเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์ของแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งได้แก่การได้รับอิทธิพลทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ หรือแม้แต่ศาสนา ทำให้ส่งผลต่อความคิดของนักปรัชญาและนักการศึกษา ที่จะจัดลำดับความสำคัญกับปรัชญาลัทธิใดลัทธิหนึ่งที่เห็นว่า เหมาะสมกับสถานการณ์นั้น เพื่อเป็นหลักในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในขณะนั้น ซึ่งเท่ากับ เป็นการอนุมานอย่างมีหลักการและมี เหตุมีผลนั่นเอง

ความเป็นมาของการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย

การศึกษานอกระบบโรงเรียน ถึงแม้ว่าจะมีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า "การศึกษา นอกโรงเรียน" เมื่อไม่นานมานี้เอง แต่ทว่าหากศึกษาประวัติความเป็นมาของการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะพบว่ามีความมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ใดรับผิดชอบอย่างเป็นทางการ เป็นอัน ซึ่งจะกล่าวโดยสรุปต่อไป

¹³⁵ ทรงวุฒิ สุธารรรถ, "แนวโน้มของปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียน ปิพุทธศักราช 2543". (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษาของโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้าบทคัดย่อ.

สมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. 1800-1893)

การดำเนินการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ได้เริ่มมีมาช้านาน ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งอาณาจักรแห่งแรกของไทย นั่นคือ กรุงสุโขทัย ในสมัยกรุงสุโขทัยระหว่างปี พ.ศ. 1781-1921 ได้มีการปกครองบ้านเมืองในรูปแบบของพ่อปกครองลูก พระเจ้าแผ่นดินทรงใช้อำนาจในการปกครองกิจการของบ้านเมืองอย่างมีศัพิตราชธรรม เพื่อปกป้องให้ประชาชนอยู่เย็น เป็นสุข ในสมัยสุโขทัย มีความสมบูรณ์พูนสุขมาก ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ปัญหาในการปกครองและปัญหาความยากไร้ของประชาชนจึงไม่มีมากนัก การสร้างประเทศ พระเจ้าแผ่นดินจะใช้เวลาในการให้ความรู้ แนวคิด รวมทั้งการกำหนดค่านิยม คุณงามความดี ศิลธรรม จริยธรรมและคุณธรรมต่าง ๆ แก่ประชาชน ดังเช่นพ่อขุนรามคำแหงจะทรงใช้วันโกนและวันพระ เสด็จออกประทับบนพระแท่นมณีคคิลา เพื่อทรงสั่งสอนอบรมประชาชน ช่วยให้ประชาชนได้ทราบกุศโลบายในการพัฒนาประเทศ และยังทำให้เกิดความมั่นคงภายในดียิ่งขึ้น¹³⁶

ในปี พ.ศ. 1826 พ่อขุนรามคำแหง ก็ได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยแทนตัวอักษรขอมและมอญโบราณ ไทยจึงได้มีภาษาเป็นของตัวเอง การศึกษานอกโรงเรียนของไทยจึงได้ เป็นไปตามพระราชดำริของพระมหากษัตริย์ ผสมผสานไปกับคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาประกอบกันตั้งแต่นั้นมา

สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310)

บ้านเมืองในสมัยนี้มีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น และบางช่วงก็มีศึกสงคราม การค้าขาย การเมือง การปกครองซึ่งเปลี่ยนแปลงไป การปกครองเปลี่ยนไป เป็นแบบนายกับบ่าว พระเจ้าแผ่นดินทรงมีอำนาจสูงสุด และมีเสนาบดีรับผิดชอบเป็นหมู่เป็นเหล่า กระทำหน้าที่เป็นตัวแทนพระราชอำนาจ ลดหลั่นกันลงมาตามลำดับชั้น แหล่งให้การศึกษาจึงประกอบด้วย วัด วิทยาลัย และบ้าน วัดเป็นศูนย์รวมของวิชาการทุกสาขา วัดเป็นแหล่งวิชาการเฉพาะสาขา ซึ่งแล้วแต่ว่าวัดใดจะสอนวิชาใดตามถนัด ผู้เรียนจะเป็นผู้แสวงหาเอาเอง ส่วนบ้านนั้นถึงแม้จะไม่ใช่แหล่งวิชาการชั้นสูง แต่ก็มีหน้าที่ในการให้การศึกษาขั้นพื้นฐานด้านชีวิต สังคมและการให้รู้จักแก้ปัญหาจากชีวิตจริง¹³⁷ ซึ่งเป็นการศึกษานอกโรงเรียนอีกลักษณะหนึ่ง

¹³⁶ กรมการศึกษานอกโรงเรียน, วิวัฒนาการทางการศึกษานอกโรงเรียนของไทย. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว, 2527), หน้า 1-2.

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3-7.

สมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325)

เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า บ้านเมืองถูกทำลาย และสมัยนี้เต็มไปด้วยศึกสงคราม บ้านเมืองจึงไม่สงบเรียบร้อย การศึกษาในสมัยนี้ก็คงมีการจัดการศึกษาตามวัดต่าง ๆ เช่นเดียวกับสมัยก่อน ๆ

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) การศึกษายังคงมีศูนย์กลางอยู่ที่วัด เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา ราษฎรนิยมฝากบุตรหลานไปฝากไว้กับวัด เพื่ออบรมจรรยา มารยาท ได้เล่าเรียน เขียน อ่าน เรียนรู้หลักธรรมและภาษาบาลี ครั้นเมื่อถึงอายุ 20 ปี ก็จะไปบวชเพื่อศึกษาเล่าเรียนต่อไป¹³⁸ จึงนับได้ว่ารูปแบบที่วัดจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป เป็นการจัดการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบตายตัว จึงเป็นการจัดการศึกษานอกระบบอีกรูปแบบหนึ่งในสมัยนี้ สำหรับผู้เรียนที่เรียนกับวัดแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ผู้เรียนที่เป็นพระภิกษุ อายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป
2. ผู้เรียนที่เป็นสามเณร อายุตั้งแต่ 11 ปีขึ้นไป
3. ผู้เรียนที่เป็นศิษย์วัด อายุตั้งแต่ 7-8 ขวบขึ้นไป จนถึง 20 ปี ซึ่งศิษย์วัดจะมี 2 ประเภท คือ ประเภทที่นำมาฝากไว้กับวัด กินอยู่หลับนอนที่วัด เสร็จและอีกประเภทหนึ่ง คือ เข้าไปเย็นกลับ¹³⁹

สมัยรัตนโกสินทร์ยุคใหม่ (พ.ศ. 2394-2468)

เมื่อสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพัฒนาการศึกษาไปสู่อารยธรรมตะวันตก นั่นคือเปิดโอกาสให้ศาสนาจารย์ชาร์ลส์ โรบินสัน พิมพ์หนังสือภาษาไทยเพื่อเผยแพร่ศาสนาคริสต์ และนอกจากนั้น หมอบรัดเลย์

¹³⁸ สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, การศึกษานอกระบบโรงเรียน (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, 2529), หน้า 55.

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55-56.

ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในประเทศไทย¹⁴⁰ ทำให้มีอุปกรณ์ทางการศึกษาที่ดีขึ้น และทรงให้ชาวต่างชาติเข้ามาสอนภาษาอังกฤษในพระมหาราชวัง¹⁴¹

ในสมัยรัชกาลที่ 5-6 การศึกษาเริ่มแปรเปลี่ยนไปตามอารยธรรมตะวันตก และมีการจัดตั้งสถานศึกษาขึ้นมากมาย แต่ทั้งนี้การศึกษานอกระบบของไทยส่วนใหญ่ก็คงจะจัดกันในวัดและบ้าน เช่นอดีตที่ผ่านมา ผู้ที่มีบทบาทในการจัดการศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียนอีกกลุ่มคือ มิชชันนารี แต่ถึงกระนั้นวัดและพระภิกษุของไทยก็ยังคงมีบทบาททางการศึกษานอกระบบโรงเรียนอยู่เช่นกัน

สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงสมัยปัจจุบัน (รัชกาลที่ 7 - ปัจจุบัน)

ในสมัยนี้เป็นภาวะที่เกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ประเทศไทยก็ได้รับความกระทบกระเทือนตามไปด้วย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ เมื่อปี พ.ศ. 2468 พระองค์ต้องรับภาระการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจอย่างหนัก ดังนั้น พระองค์จึงต้องทรงแก้ปัญหาโดยการยุบหน่วยการปกครองให้เหลือน้อยลงและทรงยุบกรมในกระทรวงศึกษาธิการบางส่วนอีก ด้านการศึกษาจึงไม่สามารถขยายไปได้อีก คงรักษาไว้เพียง 83 % ของตำบลทั่วประเทศ ด้วยเหตุนี้เองเมื่อมีการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 จึงได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษาผู้ใหญ่เป็นอันดับแรก เนื่องจากการสำรวจของกระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ. 2480 ปรากฏว่าประชาชนไม่รู้หนังสือถึงร้อยละ 68.8 ในจำนวนผู้มีอายุตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป¹⁴² ดังนั้นรัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา จึงได้จัดตั้งกรมการเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่ เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2480 และได้พัฒนาจนเป็นกองการศึกษาผู้ใหญ่ และเป็นกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปัจจุบัน

¹⁴⁰ กรมการศึกษานอกโรงเรียน, วิวัฒนาการทางการศึกษานอกโรงเรียนของไทย, หน้า 17.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

¹⁴² สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, การศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 63-64.

สำหรับประวัติความเป็นมาของการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อให้เห็นความแตกต่างในการพัฒนาการศึกษา จนมาถึงปัจจุบันชัดเจนยิ่งขึ้น แบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2480-2490) รัฐบาลเห็นว่าประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไม่รู้หนังสือ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น รัฐบาลจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้น เพื่อรับผิดชอบการศึกษาผู้ใหญ่ในปี พ.ศ. 2480 ซึ่งเป็นรัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา และได้ตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้น ในสมัยพลตรีหลวงพิบูลสงคราม เป็นกองการศึกษาผู้ใหญ่ โดยรัฐบาลได้วางหลักการไว้ 3 ประการ คือ

1. จัดการศึกษาผู้ใหญ่เป็นการศึกษาภาคผนวก
2. จัดการศึกษาให้แก่ผู้ใหญ่เรียนรู้ภาษาไทยในระดับอ่านออกเขียนได้
3. จัดการศึกษาให้แก่ผู้ใหญ่ให้รู้หน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย¹⁴³

จะเห็นได้ว่าการศึกษาในระยะแรก มุ่งพัฒนาการอ่านออกเขียนได้และการปลูกฝังการเป็นพลเมืองดีเป็นหลัก

ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2490-2511) รัฐบาลได้ให้ความสนใจการศึกษาผู้ใหญ่มากขึ้น เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง รัฐจึงได้กำหนดวัตถุประสงค์เป็น 5 ข้อ คือ

1. ส่งเสริมให้รู้หนังสือ
2. ส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชน
3. ส่งเสริมการปฏิบัติตามหน้าที่พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
4. ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น
5. ส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์¹⁴⁴

¹⁴³ จุฬัตรา ชุมเกต, การศึกษาไทย อดีต ปัจจุบันและแนวโน้ม (นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523), หน้า 229.

¹⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 230.

ในปี พ.ศ. 2496 ได้จัดตั้งแผนการศึกษาประชาชนขึ้นในกองการศึกษาผู้ใหญ่และ
โอนกองการศึกษาผู้ใหญ่มาสังกัดกรมสามัญศึกษา ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยน เป็นกรมสามัญศึกษา และ
ในช่วงนี้ กระทรวงกลาโหมได้มีส่วนช่วยในเรื่องการจัดการศึกษาวิชาชีวิตด้วย

ในปี พ.ศ. 2497 องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
หรือองค์การ UNESCO ได้ร่วมกับรัฐบาลไทยเข้ามาช่วยเหลือจัดตั้งศูนย์กลางอบรมการศึกษา
ผู้ใหญ่จังหวัดอุบลราชธานี (ศ.อ.ศ.อ.)

ในปี พ.ศ. 2503 ได้เริ่มจัดตั้งโรงเรียนฝึกฝนอาชีพ เคลื่อนที่ขึ้นที่จังหวัดชุมพร

จะเห็นได้ว่าการศึกษาในระยะที่ 2 นี้ มิได้มุ่งแต่การอ่าน เขียน หนังสือแต่เพียง
อย่างเดียว แต่หันมาสนใจในเรื่องอาชีพของประชาชนด้วย เป็นการพัฒนาทางด้านความรู้และ
อาชีพให้แก่ประชาชน เพื่อให้มีความสุขสมบูรณ์ในการดำรงชีวิตมากขึ้น

ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2511-2520) ระยะเวลาที่เป็นระยะที่มีการตื่นตัวเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่
เป็นอย่างมาก ทั้งทางภาครัฐบาลและ เอกชน และได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาผู้ใหญ่
ดังนี้ คือ

ในปี พ.ศ. 2512 ได้ขยายหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ถึงระดับ 5 และเปิดสอนในระบบ
โรงเรียนปกติ

ในปี พ.ศ. 2516 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ ระดับที่ 3-4
เป็นหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบ เบ็ด เสร็จระดับ 3 และระดับ 4

ในปี พ.ศ. 2517 ได้มีการขยายงานการศึกษาผู้ใหญ่ประเภทอื่น ๆ เช่น ทางวิทยุ
ไปรษณีย์ และได้จัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชนประจำภาคและประจำจังหวัด

ในปี พ.ศ. 2520 ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และได้เน้น
ความสำคัญของการศึกษาผู้ใหญ่ให้ชื่อใหม่ว่า "การศึกษานอกโรงเรียน"¹⁴⁵

¹⁴⁵ สุพัศตรา ชุมเกต, การศึกษไทย อดีต ปัจจุบันและแนวโน้ม, หน้า 232-233.

จากพัฒนาการทางการศึกษานอกโรงเรียนที่ผ่านมา การศึกษานอกโรงเรียนจึงเป็น การศึกษาอีกกระบวนหนึ่ง ที่สามารถพัฒนาประชากรของประเทศ ทั้งในด้านการรู้หนังสือ อาชีพ และความรู้ด้านอื่น ๆ ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ และเป็นระบบการศึกษา อีกกระบวนหนึ่งที่ช่วยให้การพัฒนาประเทศดำเนินไปอย่างคล่องตัวยิ่งขึ้น

ความหมายและขอบข่ายของการศึกษานอกโรงเรียน

ความหมายของการศึกษานอกโรงเรียน

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ข้อ 37 ได้กล่าวว่า "การศึกษานอกโรงเรียน เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ไม่ว่าจะศึกษานั้น จะจัดขึ้น เป็นกิจกรรมการศึกษาโดยเฉพาะหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้รู้จักแก้ปัญหา ผิดอาชีพหรือพัฒนาความต้องการและความสนใจของพลเมือง"

บรรจง ชูสกุลชาติ ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกโรงเรียนไว้ว่า

การศึกษาที่เป็นธรรมดา ธรรมดา เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกโอกาส เกิดขึ้นได้ทุกแห่งหน และเกิดขึ้นได้กับทุกผู้ทุกคน ที่มีความสนใจหรือมีความจำเป็นที่ปรารถนาจะแก้ปัญหา ที่ ประสงค์จะต่อสู้ดิ้นรน และที่มุ่งหมายจะให้เพิ่มคุณภาพของชีวิต เพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ ตลอดจนเพิ่มอาชีพ เพื่อความอยู่รอดปลอดภัยในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกเมื่อ เชื้อวัน¹⁴⁶

รัตนา พุ่มไพศาล ได้กล่าวถึงความหมายของการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการ เปรียบ เทียบว่า "การศึกษานอกโรงเรียนมีลักษณะเหมือนตัวอัมบิา คือ ไม่มีรูปทรงแน่นอน โปรโตพลาสซึม ไหล่ชีวโคไฟเคียได้ทุกทิศทาง เช่นเดียวกับการศึกษานอกโรงเรียนที่มีความอ่อนตัว หันเห ไปได้หลายทิศทาง แปรเปลี่ยนไปตามสภาวะแวดล้อมและกาลเวลา"¹⁴⁷

¹⁴⁶ บรรจง ชูสกุลชาติ, "การศึกษานอกโรงเรียน" วารสารจันทร์เกษม 150 (กันยายน-ตุลาคม 2522): 3.

¹⁴⁷ รัตนา พุ่มไพศาล, การศึกษาผู้ใหญ่ในสหรัฐอเมริกา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ห้องภาพสุวรรณ, 2521), หน้า 1.

จากความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้สามารถสรุปความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็น 3 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. เป็นการศึกษาที่เป็นกิจกรรม เสริมการศึกษาที่มีอยู่ในระบบโรงเรียนทั้งในด้านความรู้และด้านวิชาชีพ
2. เป็นการศึกษาเพื่อการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของบุคคลทั่วไป ที่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกแห่งหน ทุกโอกาสตามความต้องการ ความสนใจและความจำเป็นตามสภาพการณ์
3. เป็นการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบตายตัว สามารถปรับและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและกาลเวลาได้

ลักษณะทั้ง 3 ประการที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ย่อมชี้ให้เห็นว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนคือ กิจกรรมทางการศึกษาทุกรูปแบบที่จัดขึ้นนอกเหนือจากการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อเป็นการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของบุคคล เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจและความจำเป็นของแต่ละบุคคล แต่ละท้องถิ่นแต่ละสังคม ซึ่งจะไม่มรูปแบบที่ตายตัว สามารถปรับและเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและกาลเวลาได้อยู่เสมอ

ขอบข่ายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

สำหรับขอบข่ายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ได้มีผู้ให้ขอบข่ายไว้หลายประการประกอบกัน พอสรุปได้ คือ

1. ควรให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรม ค่านิยมและปทัสถานทางสังคม ซึ่งหมายถึงการจัดการเรียน ผู้สอนต้องศึกษาให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งในสิ่งดังกล่าว เมื่อทำการสอนจะต้องไม่ก่อให้เกิดความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับสิ่งที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติอยู่โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อ แต่อาจจะพยายามสอนให้เขามีความคิดและความเชื่อที่ถูกต้องมากขึ้น
2. ส่งเสริมการอ่านออกเขียนได้ ซึ่งจะ เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ประชาชนพัฒนาบุคลิกภาพของเขาได้¹⁴⁸
3. ช่วยให้ประชาชนเข้าใจถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม

¹⁴⁸ สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, การศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 27.

4. เตรียมประชาชนให้เป็นพลเมืองดีของประเทศ
5. ส่งเสริมการพัฒนาเพื่อความเจริญส่วนบุคคล
6. ร่วมลดช่องว่างระหว่างประชาชน นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ
7. เสริมโอกาสสำหรับผู้ขาดโอกาสทางการศึกษา
8. สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ¹⁴⁹ .

ถ้าจะมองในแง่ของประชากร ผู้รับบริการ ก็อาจจะแบ่งออกเป็น

1. เด็กก่อนวัยเรียน อันเป็นการจัดการศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อม
2. เยาวชนผู้อยู่ในวัยเรียน แต่ไม่มีโอกาสได้เรียน
3. เยาวชนหรือผู้ใหญ่ที่ออกจากโรงเรียนกลางคัน
4. ผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้าเรียนในโรงเรียนเลย
5. ผู้ที่ออกจากโรงเรียนแล้วต้องการหาความรู้เพิ่มเติม
6. ผู้ที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียน และต้องการเรียนกิจกรรมอย่างอื่นเพิ่มเติม เช่น

กิจกรรมเยาวชน โรงเรียนเผยแพร่วิทยาศาสตร์วันอาทิตย์ เป็นต้น¹⁵⁰

นโยบายการศึกษานอกระบบโรงเรียน

นโยบายการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา

คณะอนุกรรมการเรื่องการศึกษานอกโรงเรียน ที่ได้จัดตั้งขึ้นโดยคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา เมื่อ พ.ศ. 2518 ได้กำหนดนโยบายของการจัดการศึกษานอกโรงเรียนไว้ 12 ประการ คือ

¹⁴⁹ ปฐม นิคมานนท์, การศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 99.

¹⁵⁰ จรูญ พาณิชย์ผดลินไชย, การศึกษานอกระบบโรงเรียน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บูรพาสาส์น, 2528), หน้า 27.

1. รัฐจะส่งเสริมและ เน้นความสำคัญของการศึกษานอกโรงเรียนอัน เป็นส่วนหนึ่ง ในการพัฒนาชีวิตและสังคม
2. การจัดการศึกษานอกโรงเรียนในส่วนที่เป็นความรู้พื้นฐานระดับการศึกษาภาคบังคับ เป็นหน้าที่ที่รัฐพึงจัดบริการให้เปล่าแก่ประชาชน แต่เมื่อพ้นระดับการศึกษาภาคบังคับไปแล้ว ผู้เรียน ควรแบ่งเบาภาระในการรับบริการการศึกษานอกโรงเรียนนี้บ้างตามความเหมาะสม
3. เร่งรัดและหาทางส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบและลักษณะต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เพื่อให้บริการแก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ โดยเฉพาะในชนบทและแหล่งเสื่อมโทรม ทั้งนี้โดยการระดมทรัพยากร การจัดสรรงบประมาณ ตลอดจนการผลิตบุคลากรและการจัดสรรอัตรากำลัง เพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ สามารถจัดการศึกษานอกโรงเรียนได้อย่างทั่วถึง
4. เนื้อหาวิชา หลักสูตร ตลอดจนหาวิธีลดกระบวนการเรียนรู้ของการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนทั้งด้าน เศรษฐกิจและสังคม โดยฝึกให้เป็นคน รู้จักตนเอง รู้จักสังคม คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ให้มีโอกาสฝึกทักษะที่จำเป็น ให้สามารถแสวงหา ความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอ รวมทั้งให้รู้ช่องทางที่จะนำความรู้และทักษะไปใช้ใน การดำเนิน ชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม
5. จัดให้การศึกษทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน เป็นระบบ เปิด เพื่อให้สามารถนำประสบการณ์เรียนรู้ไปใช้ทดแทนต่อ เนื่องกันในบางกรณี
6. จัดตั้งแหล่งศูนย์กลาง เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาของชุมชนให้มากขึ้นและ ควรจัด อาคารสถานที่ ตลอดจนวัสดุการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนและสถานอื่น ๆ ให้มีลักษณะ เอื้ออำนวยต่อการจัดการศึกษานอกโรงเรียนด้วย
7. กำหนดแนวทางประสานสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานที่จัดการศึกษานอกโรงเรียนให้ สนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อให้การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
8. ให้จัดการศึกษาอบรมเยาวชนและประชาชนทั่วไป ในด้านหลักธรรมทางศาสนา และวัฒนธรรมให้มากยิ่งขึ้น
9. ส่งเสริมหาวิธีให้ท้องถิ่น เอกชนหรือชุมชนหรือกลุ่มจัดศูนย์ เด็กประถมวัย โดยเฉพาะ ในชนบท แหล่งเสื่อมโทรมและในชุมชนที่หนาแน่นพร้อมทั้ง เร่งส่งเสริมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในการ อบรมเลี้ยงดูเด็ก

10. ส่งเสริมและกำหนดวิธีการให้สื่อมวลชนต่างมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเน้นรายการและเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต การพัฒนาตนเอง การพัฒนาสังคม รวมทั้งด้านความสำนึกทางการปกครองบ้านเมือง ตลอดจนการเสริมสร้างความคิด ทศนคติที่ดีแก่ประชาชนให้มากขึ้น

11. ส่งเสริมและหาทางให้ธุรกิจเอกชนมีบทบาทและร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐในการฝึกอาชีพแก่ลูกจ้างและแรงงานที่ขาดแคลน เพื่อให้สอดคล้องกับตลาดแรงงานของประเทศตามสภาพปัญหาของคณงานและหน่วยงานนั้น ๆ

12. ส่งเสริมการประเมินผลและการวิจัย เพื่อหาทางปรับปรุงและดำเนินงานของการศึกษานอกโรงเรียนทั้งระบบและของแต่ละหน่วยงาน¹⁵¹

นโยบายการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ 2520

โดยเหตุที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พิจารณาเห็นว่าแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 และแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2512 ไม่อาจสนองความต้องการอันจำเป็นของสังคมไทยในปัจจุบันอย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องปรับปรุงแผนการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2520 แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับนี้ได้เน้นถึงการศึกษาที่เสริมสร้างความปลอดภัย ความมั่นคงและความสุขร่วมกัน ในสังคมไทย เป็นประการสำคัญ โดยจัดให้การศึกษา เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต ที่จะมุ่งสร้างให้พลเมืองสามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์ต่อสังคมได้ แนวนโยบายของแผนการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2520 เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย

นโยบายข้อ 13 รัฐพึงให้มีการประสานสัมพันธ์กันระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกโรงเรียน รวมทั้งให้มีภาคปฏิบัติที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ในแต่ละระดับประเภทการศึกษา

¹⁵¹ คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา, เอกสารหมายเลข 44 สาระสำคัญของรายงานอนุกรรมการคณะต่าง ๆ เสนอต่อคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา, 16 กรกฎาคม 2519, หน้า 19-21.

นโยบายข้อ 14 รัฐพึงจัดและสนับสนุนการศึกษานอกโรงเรียนในลักษณะต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลได้มีโอกาสได้รับการศึกษาตลอดชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่มีโอกาสศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอันดับแรก

นโยบายข้อ 24 รัฐพึงเปิดโอกาสให้เอกชนร่วมรับภาระจัดการศึกษาให้ภายในขอบเขตที่รัฐกำหนด แต่รัฐจะต้องดูแลให้สถานศึกษาของเอกชนทุกระดับ ทุกประเภท ทั้งที่จัดการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนดำเนินการให้สอดคล้องกับนโยบาย แผนงาน และโครงการทางการศึกษาของชาติ ทั้งนี้การศึกษาที่เอกชนจัดจะต้องไม่แสวงหาผลกำไรเกินควร

นโยบายข้อ 26 การศึกษาวิชาชีพในการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ไม่ว่าการศึกษานั้นจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมการศึกษา โดยเฉพาะ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้รู้จักแก้ปัญหา ฝึกอาชีพหรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่างตามความต้องการและความสนใจของพลเมือง

นโยบายข้อ 37 การศึกษานอกโรงเรียน เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมการศึกษา โดยเฉพาะ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้รู้จักแก้ปัญหา ฝึกอาชีพหรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่างตามความต้องการและความสนใจของพลเมือง

นโยบายข้อ 46 ให้จัดสรรวัสดุ อุปกรณ์ทางการศึกษา ตลอดจนจัดหาวิธีการและเทคโนโลยีทางการศึกษาอย่างเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมกันในคุณภาพของการศึกษา ทั้งที่จัดในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน

นโยบายข้อ 55 รัฐพึงเพิ่มงบประมาณทางการศึกษา สำหรับการศึกษาระดับ และเน้นความสำคัญของการศึกษาภาคบังคับ และการศึกษานอกโรงเรียนเป็นพิเศษ ทั้งนี้โดยอาศัยหลักของความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา¹⁵²

¹⁵² สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520,

นโยบายการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4
(พ.ศ. 2520-2524)

นโยบาย

1. ให้มีการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อให้การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่เข้าถึงประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ และให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น
2. จัดเนื้อหาวิชาเรียน เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยการศึกษาค้นคว้าหาว่าประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ มีความจำเป็นและต้องการเรียนเรื่องอะไรระดับใด
3. ส่งเสริมให้หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีการประเมินผล เพื่อใช้ในการปรับปรุงงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน
4. ส่งเสริมให้สื่อมวลชนต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วให้มีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะสถานีวิทยุที่มีอยู่ทั่วประเทศ จัดรายการ เพื่อเผยแพร่ความรู้ของประชาชนให้มากขึ้น โดยเน้นรายการที่เป็นประโยชน์แก่การดำรงชีพของประชาชน และสร้างทัศนคติที่ดีแก่ประชาชน เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งยึดมั่น รักเคารพ เทอดทูนในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นหลัก
5. ส่งเสริมให้ท้องถิ่น เอกชน กลุ่มชน จัดศูนย์ปฐมนิเทศ โดยเฉพาะในชนบทในแหล่งเสื่อมโทรม และในชุมชนที่หนาแน่น พร้อมทั้งเร่งส่งเสริมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก โดยอาศัยสื่อมวลชนและสถาบันที่เกี่ยวข้อง¹⁵³

¹⁵³ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 4
(พ.ศ. 2520-2524), หน้า 118.

นโยบายของแผนพัฒนาการศึกษาอกระบบโรงเรียน ระยะที่ 5 พ.ศ.2525-2529

1. เร่งรัดการสำรวจกลุ่มเป้าหมายประชากร เพื่อจัดลำดับความสำคัญ และรู้ถึงสภาพปัญหา ควบคู่ไปกับการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาออกโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพสำหรับประชาชนในชนบทและในเมือง เพื่อสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายนั้น ๆ โดยเฉพาะในด้านการอาชีพ
2. เร่งรัดให้จัดการศึกษาออกโรงเรียนให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น สามารถประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการกำลังคนในการพัฒนาประเทศ รวมทั้งการสร้างทักษะให้รู้จักคิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และประกอบธุรกิจเป็น
3. เร่งรัดและสนับสนุนให้ชุมชนร่วมรับภาระกับหน่วยงานของรัฐในการอบรมแม่และเด็ก โดยมุ่งกระจายไปในชนบท ท้องถิ่นห่างไกลและแหล่งเสื่อมโทรมก่อน
4. เร่งรัดการจัดการศึกษาออกโรงเรียนให้ประสาน เสริมสร้างและต่อเนื่องให้เพียงพอกับสิ่งที่การศึกษาในระบบโรงเรียนได้สร้างความรู้พื้นฐานไว้แล้ว สนับสนุนและส่งเสริมให้มีแหล่งวิทยากรและแหล่งนันทนาการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับความรู้ ทักษะและความเพลิดเพลิน
5. ให้คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาอกระบบโรงเรียน รับผิดชอบ กำหนดขอบเขต ความรับผิดชอบในงานการศึกษาออกโรงเรียนของแต่ละหน่วยงานให้ชัดเจน พร้อมทั้งสร้างระบบประสานงานในระดับนโยบาย ระดับวางแผน ระดับปฏิบัติการ การติดตามงานและการประเมินผลของหน่วยต่าง ๆ ดังกล่าว เพื่อประหยัดในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด
6. ให้ระดมทรัพยากรต่าง ๆ จากท้องถิ่น รัฐและเอกชน มาใช้ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนให้มากขึ้น และสอดคล้องกับความต้องการของสังคมและท้องถิ่น ทั้งนี้ให้ยึดหลักความพร้อมและการประหยัดเป็นสำคัญ เพื่อจะได้จัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้กระจายออกไปอย่างทั่วถึงและ เป็นสัดส่วนที่เหมาะสม
7. ให้มีกลไกการจัดการศึกษาออกโรงเรียนในระดับท้องถิ่นโดยให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาระดับท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนอย่างแท้จริง
8. ในด้านการฝึกฝนอาชีพ ให้เร่งรัดสร้างระบบ เปิดให้ธุรกิจเอกชน มูลนิธิ และสมาคมมีบทบาทและร่วมมือกับรัฐในการจัดการศึกษาออกโรงเรียนให้มากยิ่งขึ้น

9. เร่งรัดปรับปรุงคุณภาพ ผู้ชำนาญการโดยเฉพาะด้านการอาชีพ ความต้องการของท้องถิ่น ให้มีความรู้ความชำนาญในการจัด หรือส่งเสริมให้มีการศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น

10. รณรงค์แนวความคิดให้ประชาชนตระหนักในความสำคัญของกระบวนการ เรียนรู้ในสังคม เพื่อให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการสร้างสิ่งแวดล้อม ที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ และเป็นแบบอย่างที่ดีงาม ปลุกฝังคุณธรรมและจริยธรรมโดยมีศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้รู้จักทำประโยชน์แก่สังคมและอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างสันติสุข

11. ส่งเสริมและสนับสนุนสื่อมวลชนให้มีบทบาทในการเผยแพร่ความรู้อัน เป็นประโยชน์ แก่การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ เป็นสื่อในการถ่ายทอดค่านิยม ทศนคติที่ดี ตลอดจนภาษา ศิลปวัฒนธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาระดับสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องวางมาตรฐานให้สื่อมวลชนจัดรายการและผลิตผู้จัดรายการ เพื่อการศึกษา ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน¹⁵⁵

จะเห็นว่ารัฐบาลให้ความสำคัญกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนมากขึ้น โดยเปิดโอกาสให้ทั้งภาครัฐบาลและเอกชนทุกรูปแบบ ทั้งทางด้านความรู้ ข่าวสารและวิชาชีพ ตลอดจนมาตั้งแต่ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการการปฏิรูปการศึกษาขึ้น นับวันการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ขยายบริการ กว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งในชนบทและในเมือง ซึ่งจะได้ชี้แจงจากนโยบายของแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 5

วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป แต่โดยสรุปความแล้ว วัตถุประสงค์เหล่านั้น ต่างก็มีจุดเน้นที่มุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทั้งในด้าน ความรู้ด้านวิชาการ อาชีพ วัฒนธรรม และสังคม เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังเช่น เมื่อครั้งยังเป็นกองการศึกษาผู้ใหญ่ สังกัดกรมสามัญศึกษากล่าวว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย

¹⁵⁵ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5,

1. เพื่อให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทั้งในเมืองและชนบทซึ่งอยู่นอกระบบโรงเรียน ได้มีโอกาสศึกษาเพื่อสร้างเสริมทางด้านความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง สิ่งแวดล้อม และสังคม เมื่อมีโอกาสพัฒนาชีวิตและสังคมให้ดียิ่งขึ้น

2. เพื่อเสริมสร้างทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในปัจจุบัน เช่น การอ่านออก เขียนได้ การรู้จักหาข้อมูลและการมีฝีมือในการทำงาน

3. เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่เหมาะสม เกี่ยวกับปัญหาของครอบครัว การอนามัย เศรษฐกิจ อาชีพ วัฒนธรรม หน้าที่พลเมือง ตามระบอบประชาธิปไตยและการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์¹⁵⁶

นอกจากนั้น เกียรติวรรณ อมาตยกุล ยังได้สรุปเป้าหมายของการศึกษาไว้ ซึ่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น

1. เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทุกเพศ ทุกวัย ให้ได้รับความรู้ ได้รับการพัฒนาไปในทางที่ถูกต้อง เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่าง เป็นสุข และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ

2. เพื่อให้ประชาชนทุกคนมีโอกาสศึกษาหาความรู้ที่เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้เท่าเทียมกัน หรือที่เรียกว่าการจัดให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษามากยิ่งขึ้น ส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต ตลอดทั้งเพิ่มคุณภาพทางการศึกษาให้แก่ประชาชนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

3. เพื่อให้ประชาชนได้รับข่าวสาร ข้อมูล ความรู้ทันต่อเหตุการณ์อยู่เสมอ ตามความถนัด ความต้องการ ความสนใจ เพราะการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความยืดหยุ่นมากในด้านต่าง ๆ

4. เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัว ท้องถิ่น สังคมส่วนรวมและช่วยแก้ปัญหาสังคม

¹⁵⁶ กองการศึกษาผู้ใหญ่, กรมสามัญศึกษา, ร่างแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะเวลาที่ 4 พ.ศ. 2520-2524, หน้า 2. (อัดสำเนา)

5. เพื่อการมีงานทำให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า คือ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ มีคุณธรรม รู้จักเสียสละ เพื่อส่วนรวม รู้จักสิทธิและหน้าที่แห่งการเป็นพลเมืองดี¹⁵⁷

ถ้าหากจะกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ก็พอจะกล่าวได้ว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณค่าและมีคุณภาพ กล่าวคือ

1. เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้สามารถอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็น ทำให้สามารถค้นคว้าหาข่าวสาร ข้อมูล เพื่อการแสวงหาความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อกันไปตลอดชีวิต และเพื่อการนำความรู้ที่ได้มาใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต

2. เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสฝึกทักษะวิชาชีพ และหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ทั้งในระดับความรู้พื้นฐานและความรู้ระดับสูงขึ้น

3. เพื่อให้ประชาชนเป็นทรัพยากรที่มีค่าของประเทศ เนื่องจากเป็นผู้ผลิตได้ บริโภคเป็น และสามารถจัดการได้เหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ความมั่นคงของครอบครัว ท้องถิ่นและส่วนรวมจะเกิดขึ้น พร้อมกันนั้นยังได้ช่วยแก้ปัญหาสังคมอีกทางหนึ่งด้วย

4. เพื่อให้ประชาชนได้รู้จักและเข้าใจสิทธิและหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี เป็นบุคคลที่มีศีลธรรม วัฒนธรรมและยังใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ตลอดจนส่วนรวม

แนวทางในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทย

จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันทั้งหน่วยงานของรัฐบาลและ เอกชนได้ร่วมกันจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ ตามแต่ละหน่วยงานจะมีจุดประสงค์อย่างไร เท่าที่จัดกันอยู่ในปัจจุบันพอจะแบ่งออกได้เป็น 3 แนว คือ

¹⁵⁷ เกียรติวรรณ อมาตยกุล, การศึกษานอกระบบโรงเรียนกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 20-21.

1. การให้ความรู้พื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิต ได้แก่การจัดการศึกษาประเภทช่วยให้ผู้เรียนมีเครื่องมือสำหรับใช้ศึกษาหาความรู้ ข้อมูลต่าง ๆ มาประกอบการคิด การตัดสินใจในการดำรงชีวิตประจำวัน เพื่อช่วยให้เรียน เป็นคนคิด เป็นทำเป็นและแก้ปัญหาเป็น การศึกษาประเภทนี้จะมีลักษณะแบบแผน กระบวนการเรียนรู้ที่แน่นอน เช่น การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ การศึกษาผู้ใหญ่แบบ เบ็ด เสร็จระดับต่าง ๆ การศึกษาสงเคราะห์ การศึกษาสำหรับหญิงบางประเภท เป็นต้น

2. การให้ความรู้ด้านทักษะหรือวิชาชีพ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต การศึกษาประเภทนี้มุ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนางานอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น การศึกษาในลักษณะนี้จะมีความยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพของผู้เรียน เช่น โรงเรียนสอนอาชีพเอกชน โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ หลักสูตรอบรมการเกษตร เป็นต้น

3. การให้ข้อมูลข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์และเป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ เพื่อให้ประชาชนนำข้อมูลและข่าวสารไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ และยังช่วยส่งเสริมด้านความรู้ ความคิด ป้องกันการลืมนิ่งสือได้อีกด้วย การศึกษาประเภทนี้ ได้แก่ การจัดห้องสมุดประชาชน การจัดรายการเผยแพร่ความรู้ทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนต์ การจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เป็นต้น¹⁵⁸

สภาพปัญหาโดยทั่วไปของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ถึงแม้ว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะมีการพัฒนามาหลายปีแล้วก็ตาม แต่ทว่าปัญหาของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนก็ยังคงมีปัญหาคู่อกมากมายด้วยกัน ซึ่งปัญหาดังกล่าวประกอบด้วย

1. ขาดนโยบายที่ชัดเจนในการวางแผนเกี่ยวกับงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ถึงแม้จะมีการกำหนดนโยบายในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 4 และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 แล้วก็ตาม แต่ส่วนใหญ่ได้กล่าวไว้กว้างมาก

¹⁵⁸ เอกสารประกอบการสัมมนาครั้งที่ 3, "สภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการศึกษา นอกโรงเรียนในประเทศไทย" สัมมนาเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต ณ โรงแรม เอเซีย พัทยา 30 พฤศจิกายน-2 ธันวาคม 2520. (เอกสารโรเนียว)

2. กลุ่มประชากรเป้าหมาย ผู้รับบริการ ปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีหลายหน่วยงานที่จัด แต่ส่วนใหญ่มุ่งจัดให้แก่ประชากรกลุ่มอายุ 0-5 ปี และ 15 ปีขึ้นไป ส่วนประชากรที่มีอายุระหว่าง 7-14 ปี ที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียน และประชาชนที่อยู่ห่างไกล หรือตามชุมชนในแหล่งเสื่อมโทรม ยังมิได้รับบริการอย่างทั่วถึง
3. ลักษณะของการจัดการศึกษานอกโรงเรียนของแต่ละหน่วยงาน ยกเว้นของ กรมการศึกษานอกโรงเรียน ส่วนใหญ่มุ่งจัดเพื่อเสริมงานหลักเท่านั้น
4. ขาดหน่วยงานรับผิดชอบ ประสานงาน ในการกระจายและการใช้ทรัพยากรในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ
5. การวางแผน การใช้แผน การติดตามประเมินผล ขาดข้อมูลเบื้องต้น และข้อมูล โดยละเอียด ทำให้การจัดทำนโยบายและการวางแผนไม่สมบูรณ์ แผนที่จัดทำขึ้นจึงไม่สามารถนำไปใช้ได้ทุกหน่วยงาน
6. ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษานอกกระบบโรงเรียนและในระบบโรงเรียน ยังไม่มีการวางแผนโครงการให้ประสานต่อเนื่องกัน ทำให้ไม่สามารถบริหารและบรรเทาความต้องการ ได้มากเท่าที่ควร¹⁵⁹ เนื่องจากไม่มีความสอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกัน และกัน
7. การควบคุมคุณภาพของการศึกษาผู้ใหญ่ที่เปิดสอน สำหรับผู้เรียนผู้อยู่นอกระบบโรงเรียน เกี่ยวกับหลักสูตรพิเศษระยะสั้น มีเวลาเรียนน้อย จึงไม่สามารถควบคุมให้มีคุณภาพ เท่าเทียมกัน
8. เมื่อผู้เรียนสำเร็จการศึกษา ไม่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้ เพราะขาด ตลาดแรงงาน การเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับตลาดแรงงาน หรือคุณภาพของผู้สำเร็จการศึกษา ยังไม่ได้มาตรฐานพอ¹⁶⁰
9. ปัญหาด้านงบประมาณ และค่าใช้จ่าย จำเป็นต้องใช้จ่ายสูง เนื่องจาก ให้บริการ แก่คนจำนวนมาก ในปัจจุบันงบประมาณของรัฐที่นำมาใช้จ่ายเพื่อการนี้จะมีอัตราส่วนต่ำมาก เมื่อ เปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายของการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้นจึง เป็นเรื่องของนโยบายของรัฐ ว่า จะเอาอย่างไรกันแน่

¹⁵⁹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529, หน้า 202-203.

¹⁶⁰ สุภัตรา ชุมเกต, การศึกษาไทย อดีต ปัจจุบันและแนวโน้ม, หน้า 265.

10. การสูญเสียทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการศึกษาที่ผู้เรียนได้รับไปนั้น สนองความต้องการเพียงส่วนบุคคล แต่หาได้สนองความต้องการของสังคมแต่อย่างใดไม่ ปัญหาคนว่างงานจึงได้ตามมา¹⁶¹

11. การขาดผู้เสียสละและอุทิศตนให้กับงานการศึกษานอกระบบอย่างจริงจัง เพราะงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นงานที่ต้องอาศัยการเสียสละและทุ่มเททั้งด้านกำลังกาย และความคิด ซึ่งผู้ทำงานการศึกษาผู้ใหญ่ บางครั้งต้องใช้เวลาช่วงตอนเย็นหรือกลางคืนออกไปนิตเทศติดตามผลงานและบางครั้งก็ต้องเสี่ยงกับอันตราย¹⁶²

12. ปัญหาด้านการติดตามประเมินผล ในขณะนี้เกือบทุกหน่วยงานที่ดำเนินการศึกษานอกระบบโรงเรียน ยังให้การติดตามผลและประเมินผลงานน้อย ทำให้การดำเนินการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดำเนินการไปโดยขาดการวิเคราะห์ข้อเท็จจริง ปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ จึงไม่สามารถเห็นเด่นชัดว่าจะต้องแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่หน่วยงานนั้นตั้งไว้ได้อย่างไรบ้าง¹⁶³

ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะมีนโยบายส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้เด่นชัดกว่าในอดีตที่ผ่านมา แต่การศึกษานอกระบบโรงเรียน ก็ยังมีปัญหาในการจัดการศึกษาที่ต้องได้รับการแก้ไขอีกมากมาย ด้วยเหตุนี้ การศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงควรได้รับการส่งเสริมให้มีการค้นคว้าวิจัยเพื่อหาแนวทางปฏิบัติ เพื่อการแก้ปัญหาที่ถูกรื้อ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องบางส่วนมา เสนอ เพื่อประกอบการพิจารณาต่อไป

¹⁶¹ คณะศึกษาศาสตร์, เอกสารประกอบการสอนสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ ชุดวิชาพื้นฐาน การศึกษา เล่ม 2, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2525), หน้า 313.

¹⁶² สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, การศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 259.

¹⁶³ ปฐม นิคมานนท์, การศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 185.

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทย

งานวิจัยทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนปัจจุบันยังมีไม่มากนัก เนื่องจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งเป็นหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง ได้เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2522 นี้เอง ซึ่งแต่เดิมเป็นความรับผิดชอบของ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ในส่วนที่ทำการวิจัยกันมากในขณะนั้นก็คือ เรื่องเกี่ยวกับการเรียนการสอนของ การศึกษาผู้ใหญ่ ในแต่ละแห่ง แต่ละท้องถิ่น ผู้วิจัยได้เลือกสรุปมาเสนอดังต่อไปนี้

นิภา ทองไทย ได้วิจัยเรื่อง "หลักสูตรการอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียนสำหรับพ่อแม่ ในชุมชนเกษตรกรรมชนบท" โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พ่อแม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียน เพื่อพัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน และ เพื่อเสนอหลักสูตรต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ ผลการสำรวจพบว่า พ่อ-แม่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจและปฏิบัติคนไม่ถูกต้องในด้านโภชนาการการป้องกันรักษาโรคเด็ก การบำรุงรักษาฟัน และการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กก่อนวัยเรียน ผู้วิจัยได้สร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยกำหนดให้มีองค์ประกอบสำคัญคือ สภาพความจำเป็นของหลักสูตร จุดมุ่งหมายของหลักสูตรและหน่วยการอบรม โดยในแต่ละการอบรม จุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม เนื้อหา กิจกรรม วิธีการอบรม และการประเมินผล ซึ่งหลักสูตรนี้ครอบคลุมความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับโภชนาการ การป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัย และการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กก่อนวัยเรียน ซึ่งหลักสูตรนี้สามารถยืดหยุ่นได้ตามสภาพความแตกต่างของชุมชนและพื้นฐานความพร้อมของผู้เข้ารับการอบรม¹⁶⁴

สุพล ทองคำ ได้วิจัยเรื่อง "การประเมินผลการใช้หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขึ้นพื้นฐานภาคเหนือ" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสอดคล้องของสถานที่ กำหนดไว้ในหลักสูตรกับสภาพปัญหาของท้องถิ่นและศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนและองค์ประกอบที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของผู้เรียน ปรากฏว่าหลักสูตรส่วนใหญ่มีความสอดคล้องกับสภาพปัจจุบันของผู้เรียนสำหรับทักษะภาษาไทยและคณิตศาสตร์ มีความยากในระดับปานกลางขึ้นไป กลุ่มที่มีความรู้มาก่อนและกลุ่มที่ยังไม่มีความรู้มาก่อน มีความก้าวหน้าทางการเรียนโดยส่วนรวม พอเชื่อมั่นได้ 95%

¹⁶⁴ นิภา ทองไทย, "หลักสูตรการอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียนสำหรับพ่อแม่-แม่ในชุมชนเกษตรกรรมชนบท" (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญา เอก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2525), หน้าบทคัดย่อ.

แต่กลุ่มที่มีพื้นความรู้ก้าวหน้าทางการเรียนจะมีความก้าวหน้าสูงกว่ากลุ่มที่ไม่มีพื้นความรู้อย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้เรียนส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากการเรียนการสอนไปตามลำดับ คือ การอ่านออกเขียนได้ การรู้จักแก้ปัญหา การรู้จักคิดเลข และความรู้เกี่ยวกับแหล่งบริการความรู้ ซึ่งผู้เรียนต้องการให้แจกบทเรียนทีละบท ครูอยากได้คู่มือการจัดกิจกรรม เชื่อมโยงกับหลักสูตร และผู้เรียนขาดการสนับสนุนการศึกษาอย่างต่อเนื่อง¹⁶⁵

โกสินทร์ บุญประจักษ์ ได้วิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูผู้สอนนักศึกษาผู้ใหญ่ในเขตการศึกษา 10 เกี่ยวกับการใช้หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบ เบ็ดเสร็จระดับที่ 4 วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต 6" เพื่อสำรวจ เปรียบเทียบความคิดเห็นของครูผู้สอนนักศึกษาผู้ใหญ่ เกี่ยวกับการใช้หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบ เบ็ดเสร็จระดับที่ 4 วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต 6 ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน พุทธศักราช 2522 โดยสำรวจความคิดเห็นในด้านจุดประสงค์ เนื้อหา การเรียน การสอน การประเมินผล การบริหารและการบริการหลักสูตร ผลจากการสำรวจได้พบว่า จุดประสงค์ของหลักสูตร มีความชัดเจนและเข้าใจง่าย สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และสังคม และสามารถสอนให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์ ให้เนื้อหาสอดคล้องกับจุดประสงค์ ถูกต้องตามหลักวิชา เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนและสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น ในด้านการเรียนการสอน ครูได้เตรียมการสอนอย่างสม่ำเสมอ โดยยึดหลักสูตรและนำจิตวิทยา และเทคนิคการสอนผู้ใหญ่ไปใช้ในการสอน เกณฑ์ในการประเมินผลมีความเหมาะสมกับระดับชั้น และวิธีการวัดผลสอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตร อาคารและสถานที่เรียนเหมาะสมและสะดวกในการสอน การจัดอบรมครูมีเพียงพอ และผู้บริหารมีการแนะนำและติดตามประเมินผลสม่ำเสมอ เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูผู้สอนที่มีประสบการณ์ต่างกัน พบว่าครูมีความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ¹⁶⁶

¹⁶⁵ สุพล ทองคำ, "การประเมินผลการใช้หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบ เบ็ดเสร็จ: ขั้นพื้นฐานภาคเหนือ" (ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ ลำปาง, 2526), หน้าบทคัดย่อ.

¹⁶⁶ โกสินทร์ บุญประจักษ์, "ความคิดเห็นของครูผู้สอนนักศึกษาผู้ใหญ่ในเขตการศึกษา 10 เกี่ยวกับการใช้หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบ เบ็ดเสร็จระดับที่ 4 วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต 6" (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527), หน้าบทคัดย่อ.

ฉลาด จันทรสมบัติ ได้วิจัย เรื่อง "การศึกษาพฤติกรรมการสอนของครูผู้สอนการศึกษาผู้ใหญ่แบบ เบ็ด เสร็จระดับที่ 4 ทมวทวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในจังหวัดมหาสารคาม" เพื่อศึกษาพฤติกรรมการสอนของครูผู้สอนการศึกษาผู้ใหญ่แบบ เบ็ด เสร็จระดับที่ 4 ทมวทวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในด้านคุณลักษณะส่วนตัวด้านการเตรียมและการสอน ด้านแรงจูงใจ และเสริมแรงทางการเรียน ด้านควบคุมวิจัย และการสร้างบรรยากาศ และด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับครูผู้สอน และได้เปรียบเทียบการสอนของครูโดยแยกตามวุฒิ อายุ ประสบการณ์และการผ่านการอบรมของครู ผลการวิจัยปรากฏว่า ครูมีพฤติกรรมการสอนด้านการเตรียมและการสอนกับด้านแรงจูงใจ และการเสริมแรงทางการเรียนอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง และมีพฤติกรรมการสอนด้านควบคุมวินัยและสร้างบรรยากาศกับด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูผู้สอนกับผู้เรียนอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างสูง แต่เมื่อแยกวิเคราะห์พฤติกรรมการสอนเกี่ยวกับการใช้วิธีสอน แบบอภิปรายกลุ่ม พบว่าอยู่ในระดับต่ำ และครูที่มีอายุต่างกันมีพฤติกรรมการสอนแตกต่างกัน ส่วนครูที่มีประสบการณ์ต่างกัน มีพฤติกรรมการสอนไม่แตกต่างกัน¹⁶⁷

นรินทร์ บุญวงศ์ ได้วิจัย เรื่อง "การเปรียบเทียบความสามารถในการอ่านและการรู้ข่าวสารของประชาชนในหมู่บ้านที่มีและไม่มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ในอำเภอสว่างงาม จังหวัดพิจิตร" จุดประสงค์เพื่อเปรียบเทียบความสามารถในการอ่านของประชาชนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนในหมู่บ้านที่มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านมีความสามารถในการอ่านแตกต่างกับประชาชนในหมู่บ้านที่ไม่มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน มีความสามารถในการอ่านแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

นอกจากนี้ยังพบว่าประชาชนในหมู่บ้านที่มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านมีการรับรู้ข่าวสารแตกต่างกับประชาชนในหมู่บ้านที่ไม่มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และการวิจัยพบว่าประชาชนในหมู่บ้านที่มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน จัดอันดับความสำคัญของสื่อที่เป็นแหล่ง

¹⁶⁷ ฉลาด จันทรสมบัติ, "การศึกษาพฤติกรรมการสอนของครูผู้สอนการศึกษาผู้ใหญ่แบบ เบ็ด เสร็จระดับ 4 ทมวทวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในจังหวัดมหาสารคาม" (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527), หน้าบทคัดย่อ.

ข่าวสาร เรียงตามลำดับ คือ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ การบอกเล่าต่อกันมา ผู้ใหญ่บ้าน
 กำนัน และพระ ส่วนประชาชนในหมู่บ้านที่ไม่มีที่อ่านหนังสือ จัดอันดับความสำคัญของสื่อที่เป็นแหล่ง
 ข่าวสารเรียงตามลำดับ คือ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ การบอกเล่าต่อกันมา ครู ผู้ใหญ่บ้าน
 กำนัน และพระ เมื่อเปรียบเทียบค่าสัมพันธของการจัดอันดับความสำคัญของสื่อที่เป็นแหล่ง
 ข่าวสารระหว่างประชาชนในหมู่บ้านที่มีและไม่มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ปรากฏว่ามีค่าเป็น
 .93¹⁶⁸

จากผลการวิจัยข้างต้น อาจสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถใช้สื่อ
 ต่าง ๆ ในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ประชาชนได้มากมาย เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ
 นอกจากนั้นบุคคลที่อยู่ในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน พระภิกษุ และการบอกเล่าต่อ ๆ กัน ยังมี
 บทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ประชาชนได้ดีเช่นกัน ด้านหลักสูตร การวิจัย เสนอว่าควร
 จัดหลักสูตรให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในท้องถิ่นและในชีวิต
 ประจำวันของผู้เรียน ด้านการเรียนการสอน การวิจัยเสนอแนะว่าจำเป็นต้องใช้จิตวิทยาการศึกษา
 ผู้ใหญ่เข้ามาประกอบในการจัดการเรียนการสอน การจัดการเรียนการสอนจึงจะมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
 จะเห็นได้ว่างานวิจัยทำให้นักการศึกษานอกระบบโรงเรียน มองเห็นแนวทางในการปฏิบัติทางด้าน
 การจัดการศึกษาที่ทำให้เกิดความถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่ทว่างานวิจัยทางด้านปรัชญาการศึกษา
 นอกระบบโรงเรียนยังมีไม่มากนัก ผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์ความคิดเห็น
 เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาจากบทความทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในวารสารทางการศึกษา
 เพื่อวิเคราะห์ความคิดเห็นทางปรัชญาการศึกษาจากบทความทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน
 ซึ่งจะทำให้ทราบแนวปรัชญาการศึกษาหลัก ช่วยให้นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ทราบแนวปฏิบัติ
 เกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยสามารถของการศึกษานอกระบบโรงเรียน
 ตามองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาได้อีกด้วย

¹⁶⁸ นรินทร์ บุญวงศ์, "การเปรียบเทียบความสามารถในการอ่านและการรับรู้ข่าวสาร
 ของประชาชนในหมู่บ้านที่มีและไม่มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านในอำเภอสว่างงาม จังหวัดพิจิตร"

(วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529), หน้าที่ค้อยู่ .